

A Központi Sajtóvállalat Gömbös Gyula miniszterelnöksége (1932–1936) idején

KLESTENITZ TIBOR*

Eckhart Ferenc, a neves történész 1927-ben – némileg ironikus módon éppen egy napilap, a *Nemzeti Újság* hasábjain – foglalta össze nézeteit a sajtótörténet kutatásának tudományos problémáiról. Az egyik legnagyobb gondot abban látta, hogy a lapkiadók számos tényezőtől függenek, így például az államhatalomtól, az anyagi támogatást folyósító gazdasági érdekeltségektől vagy a szerkesztőség mögött álló politikai csoportoktól, ezeket a függőségi viszonyokat azonban többnyire nem vagy alig dokumentálják, ez pedig jelentősen megnehezíti az utókor számára a lap által közölt információk forráskritikai értékelését.¹

Ez a megállapítás fokozottan érvényes a *Nemzeti Újság*ot kiadó Központi Sajtóvállalat (KSV) múltjának kutatására. A vállalat az 1930-as évek magyar sajtópiacának igen kényes helyzetben lévő szereplője volt, működése ugyanis egyszerűen három tényezőtől függött, mindemellett igen sokféle, sokszor egymással ellentétes igénynek kellett megfelelnie. Alapítói, akik közül a harcos katolicizmus vezéralakja, Bangha Béla² volt a legjelentősebb, nem egyszerűen üzleti vállalkozásként, hanem a katolikus világnézet közéleti képviselőjeként hozták létre 1918-ban. A vállalat azonban 1922-ben közel került a pénzügyi összeomláshoz, amelyből végül a legitimista arisztokrácia segítségével végrehajtott alaptőke-emelés mentette ki. Az elnöki székbe ezután Zichy János gróf³ került, a legitimista érdekek érvényesítésére pedig a szerkesztőségekben külön kiküldött ügyelt. A néhány év múlva ismételten bekövetkező anyagi válságot a vezetőség már csak a Bethlen-kormány nagyvonalú anyagi támogatásával volt képes kezelni.⁴ A helyzet stabilizálásához emellett igénybe kellett venni a katolikus püspökök segítségét is, akik kötelezettséget vállaltak arra, hogy a vállalatot évenként meghatározott összeggel támogatják. Ezt a hívekre kivetett fejadó, a

---

* Tudományos munkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. E-mail: klestenitz.tibor@btk.mta.hu.

1 ECKHART Ferenc: Sajtó és történetírás. *Nemzeti Újság*, 1927. február 12. 4.

2 Bangha Béla (1880–1940): jezsuita szerzetes, hitszónok, politikus, író, több folyóirat (Mária Kongregáció, Magyar Kultúra) szerkesztője, a katolikus sajtómozgalom egyik meghatározó alakja.

3 Zichy János, gróf (1868–1944): nagybirtokos, legitimista politikus, számos katolikus társadalmi egyesület elnöke, 1926-tól a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt elnöke.

4 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1925. október 23. 26. pont.

„kultúrfillérek” útján fedezték, de ennek a behajtása a gyakorlatban komoly nehézségekkel járt.⁵

A KSV lapjainak szerkesztése során tehát az anyagi függőség miatt egyszerre kellett tekintettel lenni a katolikus egyház, a legitimista politikusok [különösen Zichy János és az általa vezetett Keresztény Gazdasági és Szociális Párt (KGSZP)], valamint a kormány érdekeire. Ez az 1920-as években még viszonylag egyszerű feladatot jelentett, hiszen e három szereplő között alig jelenteztek komolyabb súrlódások: Bethlen István miniszterelnök az állam szövetségesének tekintette az egyházakat a fennálló politikai és társadalmi viszonyok védelme terén; a katolikus hierarchia – a kormánykörökben érvényesülő állítólagos protestáns túlsúly ellenére is – elfogadta ezt a helyzetet.⁶ Ugyanakkor a legitimista politikára IV. Károly 1921-es hazatérési kísérleteinek kudarca és a Habsburg-dinasztia trónfosztásának kimondását követően a passzivitás volt jellemző, legfőbb célkitűzése kimerült az 1922-ben elhunyt Károly fia, a legitim uralkodónak tartott Ottó főherceg jogainak elvi biztosításában.⁷

Ez az egyensúlyi helyzet azonban 1932 után fokozatosan felbillent. Mivel a legitimista többségű és erősen konzervatív társadalompolitikát favorizáló püspöki kar komoly fenntartásokkal kísérte az általa továbbra is fajvédőnek tartott Gömbös Gyula kormányra kerülését,⁸ az új miniszterelnök és Serédi Jusztinián hercegprímás⁹ között hűvös maradt a viszony.¹⁰ A bizalmatlanság nem volt indokolatlan a hierarchia részéről, hiszen a gömbösi ideológia kimondatlanul is arra törekedett, hogy a társadalomban visszaszorítsa az egyház befolyását. A Bethlen-korszakban a vallásosság és a nacionalizmus szintézise jelentette a politika ideológiai bázisát, az új kormány viszont idővel kizárólag az állam kezébe akarta venni a „nemzetnevelés” feladatát. A főpapok felismerték, hogy Gömbös programjának megvalósulása távlatilag a katolikus egyesületi rendszer széteséséhez vezethet, ezért annak megerősítésére törekedtek.¹¹ A Zichy János gróf elnöklése alatt működő KGSZP (amelyet a kortársak gyakran csak „keresztény párt” néven emlegettek) 1932 ősztől óvatosan ellenzéki álláspont-ra helyezkedett, amiben a hierarchia többsége is támogatta.¹² A helyzetet még

5 Mindeiről részletesen l. KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Budapest, CompLex Kiadó, 2013.

6 SPANNENBERGER, Norbert: *Die katholische Kirche in Ungarn 1918–1939. Positionierung im politischen System und „Katholische Renaissance.”* Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2006. 76.

7 KARDOS József: *Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között*. Budapest, Korona, 1998. 125.

8 GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Budapest, Vince Kiadó, 2001. 249.

9 Serédi Jusztinián (eredetileg Szapucsek György) (1884–1945): bencés szerzetes, egyházjogász, 1927-től bíboros, esztergomi érsek, Magyarország prímása.

10 CsÍKY Balázs: *Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége. Doktori disszertáció*. (Kézirat.) Budapest, 2010. 310.

11 SPANNENBERGER (2006): 89–91.

12 SPANNENBERGER Norbert–VONYÓ József: *Felekezeti béke és társadalomszervezés. (Társadalomszervezési kísérletek és a katolikus egyház a Gömbös-érában)*. In: HORVÁTH István–KIKINDAI András (szerk.): *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére (Egyháztörténeti Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye Történetéből II.)* Budapest–Pécs, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány–Pécsi Püspökség, 2007. 136.

tovább bonyolította a legitimista tábor aktivizálódása. Ez azért következett be, mert a nemzetközi helyzet változásai, elsősorban Adolf Hitler németországi diktatúrájának kiépülése miatt úgy tűnhetett, hogy a nagyhatalmak adott esetben hajlandóak lennének támogatni egy esetleges Habsburg-restaurációt.¹³

A változó belpolitikai helyzetben a KSV önmaga újrapozicionálására és útkeresésre kényszerült: ennek során a vállalat két fő napilapja, a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék* az óvatos kormánykritikát alkalmazó hangvételtől fokozatosan eljutott a nyílt ellenzékiességig. Tanulmányom a Primási Levéltár forrásaira és a sajtó anyagára támaszkodva megpróbálja feltárni, hogy a vállalat függőségi viszonyait milyen tényezők befolyásolták, ezek milyen változásokon mentek keresztül, és hogy mi tette végül lehetővé a fordulatot – az állammal szemben folyamatosan fennálló függőség ellenére is.

1. A Központi Sajtóvállalat helyzete az 1930-as évek elején

A KSV szellemi vezetésében két csoport játszott fontos szerepet: egyrészt az integralista, szigorúan egyházas szellemű alapítók, másrészt a legitimista politikusok. Az első csoport legfontosabb személyisége Bangha Béla jezsuita páter volt. Az 1920-as évek elején – anélkül, hogy hivatalos tisztséget töltött volna be – nagyrészt ő határozta meg a vállalat szellemi arculatát. Tevékenysége azonban erőteljesen megosztotta a közönséget. Egy rendtársa 1923-ban már egyenesen úgy vélte, hogy közéleti szerepvállalása miatt az egész ország neheztel rá: a konzervatív katolikusok protestánsbarátnak, az antiszemiták „zsidóbérenc”-nek tartották, a kormány pedig legitimizmusa miatt viseltetett fenntartásokkal vele szemben.¹⁴ A rend ezért római központjába rendelte a pátert, mintegy kimenekítve őt kellemetlen hazai helyzetéből. 1926 júliusában térhetett vissza Magyarországra, ám Włodzimierz Ledóchowski¹⁵ általános rendfőnök szigorúan figyelmeztetette, hogy tartózkodjon a politikától és csak a „lelki munkákkal” foglalkozzon. A páter kezdetben igyekezett is megfelelni az elvárásnak: 1926 novemberében arról számolt be, hogy visszavonult a politikai tevékenységtől, a KSV épületében mindössze egyszer járt, a politikusokat és közszereplőket tudatosan elkerüli, kizárólag folyóirataival és vallásos előadásokkal foglalkozik.¹⁶

Idővel azonban Bangha fokozatosan ismét elfoglalta helyét a katolikus sajtó irányítói között, bár befolyását inkább már csak közvetett úton érvényesítette. Ebben egyik legfőbb eszköze a *Magyar Kultúra* című folyóirat volt, amelyet tanítványa, Nyisztor Zoltán¹⁷ szerkesztett. A folyóiratot 1930-ban már hatezren

13 KARDOS (1998): 193.

14 MOLNÁR Antal: Az engedelmes lázadó (Bangha Béla és a jezsuita rendi vezetés). In: MOLNÁR Antal–SZABÓ Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Budapest, JTMR Távlatok, 2010. 81.

15 Ledóchowski, Włodzimierz (1866–1942): 1889-ben lépett a jezsuita rendbe, 1902-től a galíciai rendtartomány vezetője, 1915-től haláláig általános rendfőnök volt.

16 MOLNÁR (2010): 88–89.

17 Nyisztor Zoltán (1893–1979): szatmári egyházmegyes pap, püspöki titkár, majd 1919-ben Budapestre költözése után Bangha munkatársa (és utóbb életrajzírója), több katolikus lap rendszeres szerzője.

olvasták. Bangha szerint a *Magyar Kultúra* annak köszönhető – a kor viszonyaihoz képest – tekintélyesnek számító példányszámát, hogy munkatársai „megfélemlíthetetlen kritikát” gyakoroltak és következetesen védtek a katolikusok jogait. Amikor előjárója építő kritikára ösztönözte volna, Bangha azzal felelt, hogy ezzel aztán aligha fogják az emberek lelkiismeretét és érdeklődését felrázni. Ez a felfogás azonban nem nyerte el a hazai katolikusok osztatlan rokonszenvét, sőt még Rómából is számos kifogás érkezett a folyóirat támadó hangneme és durva stílusa miatt.¹⁸ Bangha Béla tehát az 1930-as évek elején is a harcoss katolicizmus szellemében járt el, és, mint látni fogjuk, elképzeléseit a KSV irányvonalában is szeretete volna érvényesíteni.

A KSV vezetésének legfontosabb személyisége ekkor a gyakorlatban a legitimista arisztokraták képviselője, Marsovszky Ivor¹⁹ volt, aki a szerkesztés folyamatába is rendszeresen beleavatkozott.²⁰ Egy munkatársa szerint „halhatlanul okos, gyors észjárású, nagy munkabírású, ideges ember” volt, akit jó ítélőképesség és ügyes tárgyalási taktika jellemezett.²¹ Az *Új Nemzedék* vezetője Cavallier József,²² a *Nemzeti Újság* főszerkesztője pedig Tóth László²³ volt, aki korábban a *Budapesti Hírlap* párizsi tudósítójaként szerzett tapasztalatokat. Vele szemben az intranzigens katolikusok ugyanakkor némileg bizalmatlanok voltak, ugyanis protestáns létére katolizált.²⁴ Egy újságíró például azzal indokolta a KSV-től való távozását, hogy Tóth „nem radikális katolikus irányban” vezette a lapot.²⁵

Nyisztor Zoltán visszaemlékezésében a konzervatív egyházi körök felfogásának alapján írta le a vállalat viszonyait. Tóth Lászlót tehetséges, de lusta embernek tartotta. A *Nemzeti Újság* főmunkatársa, Turi Béla²⁶ véleménye szerint „nem látott mást, mint alkotmányjogi és pártpolitikai témákat. Elemében volt, ha közjogi vitákba szólhatott bele, de a nagy szociális, kulturális, nemzetiségi és katolikus restaurációs kísérletek figyelmén kívül maradtak”. Baranyay Lajos²⁷ vezérigazgató szerinte „elvilágiasodott pap, semmihez sem értett, tehát szellemet, lelkesedést nem diktálhatott, megelégedett alattvalói hódolatával s a

18 MOLNÁR (2010): 114–115.

19 Marsovszky Ivor (1887–?): az *Új Nemzedék* kiadója.

20 NYISZTOR Zoltán: *Vallomás magamról és kortársaimról*. Róma, k. n., 1969. 160.

21 Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) XVII. 877. 465/b. sz. Igazoló Bizottság Iratai. KSV iratok. 21. jegyzőkönyv. 1945. november 21.

22 Cavallier József (1891–1970): hírlapíró, 1921 és 1932 között az *Új Nemzedék* felelős szerkesztője, a keresztényszocializmus egyik képviselője.

23 Tóth László (1889–1951): hírlapíró, 1922 és 1944 között a *Nemzeti Újság* felelős szerkesztője.

24 Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (a továbbiakban SzvfPL) 7122-638/1929. Széchényi György gróf memorandumja, szerzője ismeretlen 1929. február 5.

25 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Levelestár Pogány Kázmér Mihályfi Ákosnak 1928. március 5.

26 Turi (eredetileg Tillmann) Béla (1875–1936): esztergomi kanonok, politikus, több alkalommal kereszténypárti országgyűlési képviselő, 1902-től az Alkotmány, majd 1919-től a *Nemzeti Újság* munkatársa.

27 Baranyay Lajos (1884–?): székesfehérvári egyházmegyes pap, 1910–1918 között a Fejérmegyei Napló szerkesztője, majd a Központi Sajtóvállalat vezérigazgatója.

legfelkapottabb éttermek légkörével”. Nyisztor összességében úgy látta, hogy a vállalat jó újságírói gárdával rendelkezett, amely azonban megfelelő vezetés hiányában nem alkotott kimagaslót. Bár a lapok szerinte „sablonosan jók” voltak, de nem támasztottak nagyobb érdeklődést.²⁸ Ezt a képet részben alátámasztja Marsovszky véleménye, aki szerint a munkatársak egy része jól dolgozott. Néhányukat viszont, akiket püspökök vagy rendek protezsáltak be, gyengébb teljesítményük ellenére is meg kellett túrni a szerkesztőségekben.²⁹

A KSV az 1920-as években igyekezett alkalmazkodni az élesedő piaci versenyhez. A terjesztői hálózat fejlesztésének érdekében a papságot személyesen is érdekeltté próbálta tenni a forgalmazásban: ajándék előfizetést, kedvezményeket, nyereményjátékokban való részvételt ajánlott fel a számukra.³⁰ A lapok tartalmukban is idomultak a versenyhelyezethez – ez viszont azzal járt, hogy az egyházi hírek fokozatosan tért vesztek. A *Nemzeti Újság* például napi egy oldal terjedelemben állt a katolikus egyesületek rendelkezésére közleményeik kiadására,³¹ valamint alkalmanként részletes tudósításokat közölt az egyházi közélet fontos eseményeiről, például a katolikus nagygyűlésekről, és tiltakozott a vallásos világnézetet sértő kezdeményezések ellen³² – ám ezen kívül nem sok jel mutatta, hogy egyházi háttérű lapról van szó. Az *Új Nemzedék* esetében pedig kifejezetten a bulváros hangvétel térfoglalása figyelhető meg. 1925-től már megjelenhettek bűnügyi tudósítások a címlapon, ami sok konzervatív katolikus erkölcsi érzékét bántotta. A lap az olvasók megnyerésére új rovatok tömegét indította irodalomról, lóversenyről, sportról, bélyeggyűjtésről és sakkról. Állandósultak a karikatúrák, a keresztretjtvények, valamint a nyereménypályázatok a hűségese olvasók számára.³³

A vállalat ennek ellenére nem tudta elkerülni a példányszámok esését. A húszas évek végén a *Nemzeti Újság* átlagosan 24–25, illetve vasárnap 31 ezer példányban, az *Új Nemzedék* 18–19 ezer példányban jelent meg.³⁴

2. A változások éve: 1932

A gazdasági világválság a KSV számára újabb komoly kihívást jelentett. 1931 elején a vezetőség kénytelen volt számot vetni azzal, hogy – a növekvő elszegényedés, a munkanélküliség terjedése miatt – a régi előfizetői tábor megtartása súlyos gondokat okoz, a hirdetési bevételek majdnem teljesen megszűnnek, a

28 NYISZTOR (1969): 159–163.

29 BFL XVII. 877. 465/b. sz. Igazoló Bizottság Iratai. KSV iratok. 23. jegyzőkönyv. 1945. november 28.

30 Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban EPL) Cat. 49/4181-1923. Baranyay Lajos a prímásnak 1923. december 12.

31 EPL Cat. 44/228-1935. Jegyzőkönyvi kivonat a KSV igazgatósági üléséről 1934. december 19.

32 A székesfehérvári papság például 1932-ben megköszönte a vállalatnak, hogy fellépett a Debrecenbe tervezett halottégető ellen. SzfvPL 540 C. 1492-1932. Jegyzőkönyv. Fölvétetett Székesfehérvárott 1932. április 7-én az egyházmegyei katolikus egyesületek központjának gyűléséről.

33 Új rovatokkal kibővülve, nagyobb terjedelemben jelenik meg az *Új Nemzedék*. *Új Nemzedék*, 1925. március 5. 3.

34 SzfvPL 7122. Szigorúan bizalmas a Ft. kerületi esperes urak használatára. Dátum nélkül.

lapok közgazdasági bevételei minimálisra csökkennek.³⁵ A helyzetet néhányan olyan súlyosnak ítélték, hogy már a KSV lapjainak megszűnését is elképzelhetőnek tartották.³⁶ Ugyanakkor a társadalmi környezet gyors változása, a bizonytalanság jelentős információszükségletet eredményezett, ami növelte a keresletet a sajtótermékek iránt: 1931-ben a budapesti lapok példányszáma 21%-kal nőtt.³⁷

A KSV vezetősége jó alkalmazkodókészségről tanúságot téve úgy döntött, hogy az *Új Nemzedék*et bulvárlappá alakítja át, amelyet hat oldalra csökkentett terjedelemben, de olcsón, az addigi tízfilléres ár helyett négy fillérért terjesztenek. Értékelésük szerint

„tavaly még lehetetlen lett volna terjedelmére nézve kis alakú, hat oldalas lappal a nyilvánosság elé lépni. Be kellett következni a szörnyű elszegényedésnek, hogy szerényebb köntösben, mélyen leszállított ár mellett, számíthassunk a közönségre.”³⁸

Az *Új Nemzedék* főszerkesztője Saly Dezső³⁹ lett, akit még a szigorú kritikus Nyisztor Zoltán is tehetséges, elhivatott vezetőnek tartott.⁴⁰ Saly átalakította a lap szerkesztési gyakorlatát, és a megújított sajtótermék a rövidebb cikkeknek és a sok riportnak köszönhetően könnyebben fogyaszthatóvá vált a tömegek számára.⁴¹

Az *Új Nemzedék* hasábjain a változtatást azzal indokolták, hogy pénz és időt kívánnak megspórolni az olvasóknak, úgy hogy közben ragaszkodnak a korábbi színvonalhoz. Emellett egyfajta társadalomlélektani küldetését is tulajdonítottak a lapnak:

„tudjuk, hogy a mai nyugtalanul lüktető életben mennyire figyelembe kell vennünk az olvasó idegeinek állapotát is, nehogy zavaros, kusza köntösben megjelenő újsággal zavarjuk az élet gondjától megviselt idegrendszerét [kiemelés az eredetiben]”.⁴²

A vállalat az átszervezésre hivatkozva megemelt támogatást, évi kétszáz-ezer pengőt kért a püspöki kartól, amely 1932. október 19-én tárgyalta az ügyről. Szmrecsányi Lajos⁴³ feltételként szabta volna, hogy a KSV lapjai a jövőben

35 *A magyar katolikus püspöki tanácsok története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. Összeállította BEKE Margit. I. kötet. München–Budapest, Aurora 1992. 393–394.

36 Erről a székesfehérvári püspök beszélt egy bizalmas tanácskozáson. SzfvPL 540 C. 2729-1931. Jegyzőkönyv. Felvétel 1931. szeptember 30-án az egyházmegyei katolikus egyesületek központi bizottságának gyűléséről.

37 SÍROS Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. H. n., Argumentum, 2011. 81.

38 EPL Cat. 56/123-1937. Zichy János a primásnak 1932. augusztus 18.

39 Saly Dezső (1892–1984): hírlapíró, 1911-től különböző katolikus lapok munkatársa, számos társadalmi egyesület tisztségviselője volt.

40 NYISZTOR (1969): 163–164.

41 SAÁD Béla: *Tíz arckép*. H. n., Ecclesia, 1983. 83.

42 Négy fillér hétfőtől kezdve az *Új Nemzedék*. *Új Nemzedék*, 1932. augusztus 28. 3.

43 Szmrecsányi Lajos (1851–1943): 1873-ban pappá szentelték, 1912-től haláláig egri érsek.

a katolikus ügyekkel szemben nagyobb figyelmet tanúsítsanak. Rott Nándor⁴⁴ erre „mintegy védelmül” elmondta, hogy sok előfizető felszólalt a vállalatnál, „sokallva az egyházi híreket a lapokban”. A kar végül elfogadta ezt az érvelést, és tovább vállalta a segítyezést.⁴⁵

Az egyház vezetése tehát fenntartásainak ellenére is támogatta az *Új Nemzedék* reformját, és igyekezett sikerre juttatni a megújult lapot. A Bangha Béla által vezetett Katolikus Sajtóhölgybizottság országos terjesztési akciót indított, amelynek keretében több mint kétezer előfizetési felhívást küldtek ki a papsághoz és a katolikus szervezetekhez.⁴⁶ A klérus nagy szerepet vállalt a KSV propagandarendezvényein is, amelyek az árleszállítást egyfajta kulturális misszióként igyekeztek ünnepelni. Veszprémben például a városi színházban rendeztek sajtóünnepélyt, amelyen részt vett a megyéspüspök is. A fő szónok Bangha Béla volt, aki „a közönség tapsai közben beszélt a filléres *Új Nemzedékről*, amely minden szellemi és társadalmi igényt kielégít”.⁴⁷ Jászberényben a vállalat a ferencesek kultúrházában, a polgármester, a városi elit, sok iparos és gazda jelenlétében tartotta meg kultúrestéjét. Itt Strecke Ernő,⁴⁸ a Katolikus Sajtóhölgybizottság társelnöke azt fejtegette, hogy az *Új Nemzedékkel*

„a Központi Sajtóvállalat új korszakot nyitott a magyar sajtóban, mert a maga világnézetét és modern sajtótechnikáját a legtávolabbi falvakba is el akarja vinni azoknak, akiknek a mai nehéz időkben a fillérek is nagy összeget jelentenek”.⁴⁹

A műsor vonzerejét – egyebek mellett – egy dalkör énekszámai és Zágon Istvánnak,⁵⁰ a *Nemzeti Újság* humoristájának a karcolatai voltak hivatottak növelni.⁵¹

Az 1932-es év másik nagy változását Gömbös Gyula miniszterelnöki kinevezése jelentette a KSV-lapok számára. A vállalat politikai szempontból elsősorban a Zichy János vezette KGSZP érdekeit képviselte. A Gömbös-kormány megalakulásakor a párt parlamenti frakciójának képviselőjében Turi Béla kijelentette, hogy a párt megőrzi akciószabadságát a kormánytámogatás kérdésében. Összességében ez a sem kormánytámogató, sem ellenzéki álláspont maradt jellemző 1932–1933-ban. A legelkötelezettebb legitimista politikusok, köztük

44 Rott Nándor (1869–1939): 1896-ban pappá szentelték, 1917-től haláláig veszprémi püspök.

45 BEKE (1992, I. kötet): 459.

46 HANGAY Imréné: Beszámoló a Katolikus Sajtóhölgybizottság elmúlt évi működéséről. *Sajtószemle*, 1933. február. 2.

47 Veszprém társadalma nagyszabású sajtómozgalmat indított. *Nemzeti Újság*, 1932. november 3. 4.

48 Strecke (1946-tól Sigmond) Ernő (1897–1983): hittanár, a világi hívók társadalmi szerepvállalásának egyik szorgalmazója, 1932 és 1941 között a *Sajtószemle* című lap felelős szerkesztője.

49 A becslések szerint ekkoriban a vidéki népesség mintegy egyharmada lehetett rendszeres olvasója a fővárosi kiadású országos lapoknak. SÍROS (2011): 78.

50 Zágon István (1893–1975): színműíró, humorista, több sikeres vígjáték szerzője, 1928–1933 között a *Nemzeti Újság* belső munkatársa volt.

51 Nagysikerű sajtóestet rendeztek Jászberényben a KSV lapjai. *Nemzeti Újság*, 1932. október 23. 12.

Griger Miklós⁵² viszont a kezdetektől ellenzéki felfogást képviseltek, mert erős bizalmatlansággal viseltettek Gömbös iránt, aki 1921 októberében főszerepet játszott IV. Károly trónfoglalási kísérletének megbuktatásában.⁵³

A KSV lapjai a keresztény párt álláspontjához hasonlóan meglehetősen csínján bántak a kormány bírálataival, sőt, egyes tudósításokban kifejezetten tetten érhető, hogy Gömbös személyét igyekeztek elfogadhatóvá tenni a legitimista olvasók számára. A vatikáni látogatásáról szóló riport szerzője például arról írt, hogy Gömböst általában kemény embernek ismerik, nem tudni, mikor lágyult el utoljára. Amikor viszont magánkihallgatása után kilépett a pápától, szemmel láthatóan teljesen a szellemi élmény hatása alá került: „ezt az elérékenyült, tétova, meghatott embert most láttam először. Nem tehetek róla, nekem így tetszett a legjobban”⁵⁴ – szölt a kommentár. A *Nemzeti Újság* oldalain nagyra értékelték a királypártiaknak tett gesztusokat is. Amikor Apponyi Albert gróf 1933 februárjában elhunyt, a lap beszámolt a miniszterelnök előzőkeny gesztusáról, aki a parlamenti folyosón felkereste a royalista képviselőket, és arról érdeklődött, hogy legitimista szempontból kifogásolnák-e, ha Apponyit a Mátyás-templomban helyeznék végső nyugalomra, ahová korábban csak az uralkodóház tagjait temették.⁵⁵ A lap 1932 karácsonyán még hízelgő hangvételű imázscikket is közölt arról, hogy a kormány tagjai hogyan várták családjuk körében az ünnepet – a cikket a miniszternek fényképével illusztrálták.⁵⁶

A KSV szerkesztőinek óvatosságát egy másik eset még pontosabban jellemzi. 1932 decemberében Gömbös országjáró körútja során a Nyugat-Dunántúlra is eljutott. Szereplése nyugtalanságot váltott ki a keresztény pártban, amely barátságtalan lépésnek tartotta az utat, hiszen a Dunántúlt a saját „politikai rezervátumának” tekintette.⁵⁷ Ennek a politikai ellenszenvnek azonban nem találjuk nyomát a KSV lapjaiban, amelyek tárgyyszerű beszámolókat közöltek az esetről. Sőt, az *Új Nemzedék* igen kedvező fényben tüntette fel (az evangélikus vallású) kormányfőnek a felekezeti békesség fontosságáról tett nyilatkozatát.⁵⁸

52 Griger Miklós (1880–1938): székesfehérvári egyházmegyes pap, 1930-tól Bicske plébánosa, 1920 után a keresztény párt országgyűlési képviselője volt több alkalommal, 1935-ben alapító tagja a „szociális népkirályság” programját képviselő legitimista Nemzeti Néppártnak.

53 GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon (1924–1944)*. Gödöllő, Typovent, 1993. 95.

54 Gömbös a Vatikánban. *Nemzeti Újság*, 1932. november 15. 5.

55 Pénteken lesz a beszentelés és kedden délelőtt a temetés Budapesten. *Nemzeti Újság*, 1933. február 8. 4.

56 Hogy és hol tölti Excellenciád a karácsonyt? Politikamentes karácsonyi látogatás a miniszterek otthonában. *Nemzeti Újság*, 1932. december 25. 13.

57 GERGELY Jenő (szerk.): *Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936*. Antal István sajtófőnök emlékiratai. Budapest, Új Palatinus Könyvesház, 2004. 173–174.

58 „Itt e püspöki városban is hirdetem mint protestáns ember, ha arcultűnének katolikus részről, nem ütnék vissza, annyira féltékenyen vigyázok a békére és a harmóniára” – monda Gömbös. „Kisebb koncepciót Páneurópa helyett; római utam és az osztrák tárgyalások ezt célozták!” A miniszterelnök Győrött, Pannonhalmán, Pápan és Szombathelyen. *Nemzeti Újság*, 1932. december 18. 5–6.; Racionalizálási törvényt, telepítést, új nyugdíjrendszert és kamatleszállítást jelentett be a miniszterelnök Szombathelyen. *Új Nemzedék*, 1932. december 20. 7.

3. Tájékoztatói kísérletek az egyház részéről: Bangha Béla és Czapik Gyula helyzetjelentései 1934-ben

A miniszterelnök iránti türelmi időszak a politikában nem tartott sokáig: 1933 folyamán elmélyültek az ellentétek a kormánypárt, a Nemzeti Egység Pártja (NEP) és a KGSZP között. Ennek az volt az oka, hogy a NEP-et Marton Béla⁵⁹ vezetésével igyekeztek modern tömegpárttá szervezni, és valamennyi településen alapszervezetet akartak létrehozni. A terjeszkedési törekvések hatására a katolikusok körében a kormányfő presztízse gyorsan romlott: 1933 áprilisában Gömbös arról panaszkodott bizalmasának, Antal István sajtófőnöknek,⁶⁰ hogy egyes katolikusok szerint az „újpogányság” hitleri eszmevilágában él, és nem hű a keresztény vallási princípiumokhoz.⁶¹ Májusban Turi már azzal vádolta a miniszterelnököt, hogy diktatúrára tör, de mindenkit biztosított róla: pártja nem hajlandó betérni abba az akolba, ahová a kormányfő terelgeti. Júniusban pedig Zichy János pártelnök bejelentette a parlamentben, hogy a királykérdés eltérő megítélése miatt pártja ellenzékbe megy.⁶²

Ekkor úgy tűnhetett, hogy ez az esemény a KSV lapjainak irányvonalára is döntő hatással lesz – Bangha Béla környezetében legalábbis ebben reménykedtek.⁶³ A *Nemzeti Újság* pünkösdvasárnap közölt Erőt és öntudatot című vezércikke felcsillantotta a komoly ellenzékiiség képviselőjének esélyét. A cikk a katolikusok bűnös fatalizmusát hibáztatta, amiért korábban belenyugodtak abba, hogy elveik kiszoruljanak a közéletből, ezért a társadalmi önszerveződés fokozására szólított fel: „Akarni kell a hatalmat, akarni kell a szervezettséget, akarni kell a mi jövőnket, amelyet csak úgy építhetünk ki, ha már ma és mi rakjuk le az alapját”.⁶⁴

A KGSZP ellenzékbe vonulása azonban – ahogyan a szakirodalom is kiemeli – „a sajtóban és a közvéleményben csak némi késéssel tudatosult”.⁶⁵ Ennek egyik oka pedig éppen az lehetett, hogy a párt sajtója – a nagyfokú anyagi függőség miatt – csak igen óvatosan érvényesíthette az ellenzéki szerepet. Némi bepillantást enged a kulisszák mögé az a levél, amelyet Glattfelder Gyula⁶⁶ 1933 áprilisában írt Serédi Jusztinián hercegprímásnak. Eszerint az *Új Nemzedék* átalakításával elért forgalombővülés nagy bevételnövekedéssel járt ugyan, de az anyagi egyensúly eléréséhez még legalább napi húszezer plusz példány eladá-

59 Marton Béla (1896–1960): katonatiszt, a MOVE egyik alapítója, 1931-től több alkalommal országgyűlési képviselő, a Gömbös-féle Nemzeti Egység Pártjának ügyvezető főtitkára.

60 Antal István (1896–1974): jogász, politikus. 1932-től a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője, 1935–1936 között igazságügyi államtitkár. Tagja volt a Sztójay-kormánynak, a népbíróóság halálra ítélte, ám ezt életfogytiglani fegyházbüntetésre változtatták. 1960-ban amnesztiával szabadult.

61 GERGELY (2004): 192.

62 GERGELY (1993): 95–100.

63 S. E. Életkérdésünk. *Sajtószemle*, 1933/2. 1.

64 Erőt és öntudatot! *Nemzeti Újság*, 1933. június 4. 1–2.

65 GERGELY (1993): 100.

66 Glattfelder Gyula (1874–1943): a Szent Imre kollégium alapítója, 1911-től haláláig csanádi püspök.

sára lett volna szükség, különben ismét nagy deficit jelentkezésével kell számolni. A püspök azonban más tényezők miatt is aggódott:

„kevéssel előbb itt járt a miniszterelnöki sajtóiroda főnöke [Antal István], s nálam is tisztelegvén, beszélgetés közben azt a megjegyzést ejtette el, hogy a KSV anyagi nehézségei nekik súlyos gondot okoznak. S miután a mindenkori kormány elhatározásai kiszámíthatatlanok, s lapjainkkal szemben érdeklődését kizárólag politikai szempontok magyarázzák, elképzelhetőnek tartom, hogy hirtelen kínos meglepetés elé állíthatatunk” – írta.

Ezenkívül a vállalat gazdálkodása terén is súlyos problémákra hívta fel a figyelmet:

„Budapesten azt rebesgetik, hogy a KSV főfunkcionáriusai rendkívül nagy összegű végkielégítésre nyertek igényt. Ha ez igaz, akkor – tekintve, hogy a KSV-nek jutó támogatás közadókból ered – alkalmas kínos kritika felidézésére.”⁶⁷

Információi néhány hónap múlva arra indították a püspököt, hogy egy nyilvános eseményen meglepő nyíltsággal beszéljen a katolikus sajtó problémáiról. Szavai szerint a KSV lapjai a tőke, a kormány és a papság segítségével finanszírozzák magukat. Ahhoz viszont, hogy a lapok politikailag függetlenek lehessenek, önfenntartás szükséges. Glattfelder azt kérte, hogy a papok támogassák a KSV terjesztőinek munkáját, és ne kívánják azt, hogy a lapok mindenben kielégítsék személyes igényeiket. Ráadásul szokatlan egyértelműséggel utalt arra, hogy a sajtó mennyire fontos a klérus érdekvédelme szempontjából is: „Paptársainkat meg kell győzni otthon arról, hogy ez egzisztenciális kérdés” – mondta. Végül figyelmeztette hallgatóságát, hogy ha a *Nemzeti Újság* megszűnne, nehezen tudnának helyette új orgánumot teremteni, hiszen egy új lapra csak az első évben félmillió pengő befektetés kellene.⁶⁸

A figyelmeztetés ekkor azért volt különösen indokolt, mert a kultúradó behajtása, amit a papság egyébként korábban is igen kedvetlenül teljesített,⁶⁹ ekkoriban már rendkívül nehezen haladt. Zichy János, a KSV elnöke amiatt panaszkodott a püspöki karnak, hogy az eddig megszavazott segélynek csak alig az egynegyede folyt be ténylegesen. A püspöki kar 1933. októberi ülésén élénk vita alakult ki a vállalat segélyezéséről. Virág Ferenc⁷⁰ kijelentette, hogy a korábban vállalt összeget egészen biztosan nem tudja majd behajtani az egyházmegyéjében. Pájer János⁷¹ pedig a területére eső támogatási összeg leszállítását kérte, amit azzal indokolt, hogy a hírek szerint a KSV munkatársai, különösen

67 EPL Cat. 44/1161-1933. Glattfelder Gyula a primásnak 1933. április 25.

68 GLATTFELDER Gyula: A lelkipásztorok sürgős teendői a sajtó terén. *Egyházi Lapok Papok Közlönye*, 1933. augusztus. 213–215.

69 KLESTENITZ (2013): 258–259.

70 Virág (1893-ig Blum) Ferenc (1869–1958): 1922-től Szekszárd plébánosa, 1926-tól haláláig pécsi püspök volt.

71 Pájer János (1874–?): a rozsnyói püspök titkára, majd 1927-től a rozsnyói egyházmegye Magyarországon maradt területeinek apostoli kormányzója.

Baranyay Lajos vezérigazgató, túl sokat keresnek. Glattfelder Gyula ezekre a felszólalásokra hivatkozva sürgette, hogy végre részletesen tárják fel a KSV anyagi helyzetét. Azzal érvelt, hogy a püspöki kar közadót vet ki a hívekre a vállalat támogatására, ezért igen kényes helyzetbe kerülhet a KSV csődje esetén. A testület az érvelést elfogadva úgy határozott, megbízást ad Bangha Bélának arra, hogy részletes jelentésben tisztázza a KSV aktuális helyzetét.⁷²

Bangha jelentésének értelmezéséhez fontos tudnunk azt, hogy ő és elvbárátai hogyan vélekedtek ekkoriban a sajtó szerepéről. Alapállásáról sokat elárulnak az 1933-ban a *Magyar Kultúra* hasábjain megjelentetett cikkei, amelyekben a hazai katolicizmus aktuális tennivalóiról fejtette ki nézeteit. Úgy vélte, hogy az egyház aránytalanul keveset költ a modern eszmetérjesztésre, noha az lenne a feladata, hogy egyfajta keresztény atmoszférát teremtsen a közéletben. „Rá kell kényszerítenünk a tömegeket, hogy akarva, nem akarva találkozzanak a katolicizmus eszméivel” – írta.⁷³

A fő problémát abban látta, hogy a katolikus sajtó sokszor még saját tömegeit sem éri el, pedig ha ez sikerülne, akkor az szerinte máris „nagy hatalom” lenne. A kudarc okaként négy tényezőt sorolt fel. Az első a „befelé fordulás”, vagyis az, hogy az egyház még mindig elsősorban hagyományos feladataira: a pasztorációra, nevelésre, tudományra, szociális munkára koncentrált, ugyanakkor húzódozik a modern célkitűzésektől. A második probléma, hogy az egyházban a sajtókérdéssel senki sem törődik hivatalból. A klérusnak és a hierarchiának erre nincsen elég kapacitása, de nem is lenne kívánatos, hogy a sajtót a püspökök szervezzék, mert így minden erkölcsi és anyagi felelősség rájuk hárulna. Bangha szerint ez tipikusan a világi hívek feladata lenne, a cselekvésre hivatott társadalmi szervezetek azonban még gyengék, nem érettek a feladatra. A sajtóügy ezért a gyakorlatban magánkezdeményezésekre van utalva, ami azért jelent nehézséget, mert ezek felett nem érvényesíthető intézményes egyházi ellenőrzés. A harmadik problémát a „jó” – vagyis a világnézetileg szilárdan elkötelezett és szakmailag elhivatott – újságírók hiányában látta. A nem meggyőződéses katolikus újságíró csak a felszínt látja, sematikusan ír, csak azt tudja, melyek azok a témák, amelyeket nem szabad tárgyalnia. Munkája nem ér sokat az egyház számára, hiszen „csak a teljes meggyőződés melege s mélysége alkalmas arra, hogy katolikus levegőt sugározzon”. A jó újságírók hiánya természetesen kihat a sajtó általános helyzetére, hiszen az így létrejövő

„vizenyősen katolikus lapok, amelyek alig különböznek a liberális-keresztény orgánumoktól, nem számíthatnak erős visszhangra. A komoly világnézetű közönség ízetlenül találja őket, a liberális keresztények pedig találnak elég olyan lapot, amely a liberális igényeiket kielégíti.”

Végül a negyedik megoldandó kérdést az anyagi megalapozottság hiányában és a terjesztés megszervezésében látta.⁷⁴

⁷² BEKE (1992, I. kötet): 516–517.

⁷³ BANGHA Béla: Tömegvezetés és tömegnevelés. *Magyar Kultúra*, 1933/4. 188.

⁷⁴ BANGHA Béla: A katolikus irodalom belső gátlásai. *Magyar Kultúra*, 1933/ 9. 385–392.

A *Magyar Kultúra* egy másik szerzője szerint a hazai katolikus napilapok valójában majdnem mindig pártlapok voltak, amelyek politikai megkötöttségeik miatt csak a katolikus társadalom töredékét tudták elérni. Ezért sürgette, hogy a napilapokat alakítsák át „pártfeletti” orgánummá: határozzák meg az egyház által „nem kifogásolt” pártokat, amelyek egyenlő arányban fejthetik ki véleményüket a katolikus sajtóban. Ezt a – meglehetősen életidegennek ható – javaslatot azzal indokolta, hogy a pártsajtó csak „korlátozott nyilvánosságot” képes teremteni, ezért „pártfeletti” katolikus lapok kellenek, hiszen a független orgánumok mellett sokkal könnyebb fellépni. Bár beismerte, hogy ez a pártpolitikusoktól sok önfegyelmet követelne, de úgy vélte, ezt „könnyen magáévá teheti az, aki a németországi események tanulságait le tudja vonni”⁷⁵ – amivel a katolikusellenes politikát folytató Adolf Hitler hatalomra kerülésére célzott. Bangha folyóiratának egy másik publicistája a katolikus sajtó kudarcának okát abban vélte felfedezni, hogy a tudatos hitéletet élő középosztályi olvasók kifejezetten idegenkedtek a KSV lapjaitól, mivel ezek nem voltak eléggé puritánok a számukra. Az ideális katolikus sajtótól azt várta volna, hogy a „kor szociális tébolyát” átnemesítse „katolikus társadalmi érzéssé”, amely „az osztályokra hasadozottság gőgjét átváltoztatja az egyéni felelősség szociális tudatára”.⁷⁶

Bangha Béla és köre tehát meglehetősen kritikusan vélekedett a keresztény párt lapjairól, ami jól érezhető a püspöki karnak készített beszámolóban is.⁷⁷ Az 1934 tavaszán tárgyalt kimerítő jelentés először felvázolta az aktuális problémákat, majd két alternatív megoldási javaslatot fogalmazott meg. A vállalat részvényei ekkor öt nagy csoport kezében voltak, ezek közül három vezetője volt nevesíthető: maga Bangha páter, valamint Zichy János és Károlyi József.⁷⁸ A két utóbbi személy csoportjai együtt birtokolták a részvények többségét. A vállalat vezetősége a jelentés szerint jóakarátú és „nagyraértékes” emberekből áll, ám „ezeket az urakat bizonyos túlzott lágyság, engedékenységgel s néhol félnépszerűség jellemzi; úgy a szellemi, mint az anyagi részben hiányzik az »erős kéz«”.

A *Nemzeti Újság* átlagosan 21–24 ezer példányban, az *Új Nemzedék* 77–85 ezer példányban jelent meg. A vállalat tartozása összesen 448 ezer pengőre rúgott, a legnagyobb összeget, 180 ezer pengőt, a Pallas nyomda követelte. A jelentés ezt különösen veszélyesnek ítélte, hiszen a nyomda a kormány kezében volt, amely a rendezetlen számlákat bármikor politikai nyomásgyakorlásra használhatta fel. A lapok évente félmillió pengő deficitet „termeltek”, amelynek fedezésére több forrást kellett igénybe venni. A katolikus hívekre kivetett kultúradó százezer pengőt, a Vallásalap⁷⁹ hozzájárulása 72 ezer pengőt tett ki, ezek tehát nem voltak elegendőek. A fennmaradó összegből a KSV vezetősége

75 FÖLDES Ferenc: A sajtóakció feladatai. *Magyar Kultúra*, 1933/9. 156–159.

76 PÁPAY Tamás: Milyen legyen a katolikus sajtó? *Magyar Kultúra*, 1934/15–16. 126–127.

77 BEKE (1992, II. kötet): 29–30.

78 Károlyi József, gróf (1884–1934): nagybirtokos, 1927-től a KGSZP színeiben Székesfehérvár országgyűlési képviselője, 1933–1934 között a magyar legitimista mozgalom vezetője.

79 1780-ban Mária Terézia által különböző egyházi forrásokból létesített, a katolikus egyház céljait szolgáló pénzalap, amelyet 1867-től a vallás- és közoktatási minisztériumban szervezett felügyelő és ellenőrző bizottság kezelt.

„rendkívüli utakon” 150 ezer pengőt, Marsovszky Ivor pedig mintegy 190 ezret teremtett elő – ám ezeknek a forrásoknak az eredetéről Bangha nem tudott pontosabb információkkal szolgálni. Marsovszky „akcióiról” azt feltételezte, hogy ezek mágnásoktól kapott segélyeket, illetve az általuk felvett váltóhiteleket jelentették. A pénz másik fele különböző cégektől származott, ám ezeknek „sem forrását, sem összecszerúságát, sem a velük szemben vállalt kötelezettségeket a könyvekből megállapítani nem lehet. A pillanatnyi katasztrófákat elhárítják, de sok megkötöttség okoznak.” A KSV ekkor a kormánytól sem közvetve, sem közvetlenül nem kapott támogatást,⁸⁰ ugyanakkor az egyes kormánytényezők egyéni ajánlásai a bankoknál, kartelleknél nagyon fontos segítséget jelentettek. További problémát jelentett a cég gazdálkodásában, hogy a hívekre kivetett kultuszadóból az előirányzatok soha nem folytak be rendszeresen, ezért váltóadósságot kellett felvenni, ami évente 14 ezer pengő kiadást jelentett. A finanszírozás esetlegességét Bangha hatalmas gondnak látta:

„sajtónk ma nagyrészt injekciókból él, amelyeket egyetlen ember [tehát Marsovszky] találékony-sága s erőfeszítése szerez meg neki esetről esetre, s amelyek bármely pillanatban megszűnhetnek (pl. ha ez az úr egyszer idegzetileg összeroppan, ami nem lehetetlen elképzelés, vagy komolyabban megbetegszik, vagy megunja a küzdelmet, és félreáll). Sajtó nélkül maradunk és hatalmas terheket kell likvidálni.”

A páter a pénzügyi háttér után a vállalat lapjainak tartalmát elemezte, és – bár nem sokkal korábban egy cikkében szomorúnak nevezte, hogy a KSV-t „a kákán is csomót keresők és kritikusok egész légiója lepte el”⁸¹ – az összképet igen aggasztónak találta. Szerinte az *Új Nemzedék* állt a legjobban a versenyben, de ennek az volt az ára, hogy a lap katolikus szempontból megbízhatatlanná vált. A *Nemzeti Újság*nak viszont a jelentős ráfordítás ellenére alig vannak olvasói, Budapesten mindössze háromezer példányban fogy el. Ennek egyik oka az általános elszegényedés, ám nem a legfontosabb: sokan az éveken át folytatott kormánypártolást, a nem mindig szerencsésen képviselt legitimizmust, a fogyatékos szerkesztést, a programtalanságot, szürkeséget hibáztatták. A közönség szerint továbbá a KSV túl bőkezűen bánik a pénzzel, pedig a kultúradó léte miatt a „takarékoság már lélektani okokból is lényeges követelmény”. Az állandósult pénzügyi kiszolgáltatottság miatt ráadásul a KSV arra kényszerül, hogy

„a katolikus közhangulatnak követeléseivel szinte állandóan szembehelyezkedve idegen tényezőket (zsidó nagytőke és gyáripár, bankok és kartellek, színházak és mulatóhelyek stb.) módfelett kíméljen, sőt esetleg kiszolgáljon”.

A lapok azonban még a létező mozgásteret sem használják ki teljesen, aminek a munkatársak egy részének világnézeti szürkesége, illetve a vezetők bátor-

80 Ezt megerősíti Zichy János egyik korábbi jelentése is. EPL Cat. 56/123-1937. Zichy János a primásnak 1932. augusztus 18.

81 BANGHA Béla: A katolikus sajtó mérlege. *Sajtószemle*, 1933/3. 2.

talansága az oka, akik attól félnek, hogy egyházasabb hangvétel alkalmazása esetén olvasókat veszítenek, valamint elapadnak az anyagi források.

A helyzetelemzés után Bangha két megoldási lehetőséget vázolt fel. Az első az eddigi út folytatása volt a változtatással: takarékos gazdálkodás bevezetésével, valamint a kultúradó rendszeres beszédével, ami reményei szerint lehetővé tenné a legszélsőségesebb anyagi függés felszámolását. (Megjegyezze még, hogy egyesek szerint kétszázezer pengő egyszeri segélyből a vállalat egy hatalmas propagandakampánnyal annyi új olvasót tudna szerezni, hogy a kultúradó megszüntethető lenne – ő azonban ezt nem tartotta valószínűnek.) A második megoldás – és a páter kimondatlanul is emellett tette le a voksát – a KSV komoly átszervezése lett volna. Szellemi téren következetes katolikus fellépést javasolt: nem hitbuzgalmi hangütést vagy agresszív hitvitázást kívánt, hanem azt, hogy a lapok szerkesztése „célkitűzésben, anyagmegválogatásban, hírközlésben, a lapok egész belső struktúrájában s még stílizálásában is a katolikus gondolatot és programot” érvényesítse. Egyenesen úgy vélte, hogy

„a katolikus programnak, ha kellő ügyességgel és szellemi fölényvel érvényesül, ma feltűnően nagy a vonzereje, s innen magyarázható, hogy újabban még a zsidó kiadócégek is erősen kezdenek orientálódni katolikus tárgyú kiadványok felé. Azokkal az eszmékkel, amelyeket a Quadragesimo anno,⁸² a Divini illius magistri⁸³ s a Castri connubii⁸⁴ (család válsága, modern házassági problémák) képvisel, újságírói szempontból is ma valóságos szenzációkat lehetne produkálni, lapjainknak színt és életet adni s mellettük tömegeket felvillanyozni. Főleg szociális téren. Ma, amikor a szociális világválság lánggrózsái égnek százazrek arcán, sok tízezen figyelnének fel ránk, ha mérséklettel ugyan, de határozott céltudatossággal s a pápai enciklikák szellemében hirdetőnk lapjainkban az egyedül lehetséges kibontakozás elveit.”

Az új irányvonal miatt a KSV ugyan kezdetben sok olvasót elvesztene, viszont sokkal több új olvasót nyerne.

A változás előfeltételének a nem kellően elkötelezett munkatársak lecserélését tartotta „kipróbált katolikusokra”. A szerkesztőségek létszámának csökkentése mellett a takarékoskodás érdekében megfontolandónak vélte továbbá az oldalszámok redukálását, hétköznap tíz, vasárnap tizenhat-húsz oldalra. Úgy vélte, hogy ezeket a változásokat az olvasók is hajlandóak lennének elfogadni, ha a vállalat öntudatosan hirdetné, hogy nem akar a kormánytól és a nagytőkétől függeni.⁸⁵

82 XI. Pius pápa 1931-ben kiadott enciklikája, amely az egyház szociális tanítását a gazdasági világválság utáni helyzetre alkalmazta, a szubszidiaritás elvének érvényesítését és a gazdasági szabadverseny állami korlátozását sürgette.

83 XI. Pius pápa 1929-ben kiadott enciklikája, amely megfogalmazta az ifjúság keresztény nevelésének alapelveit.

84 XI. Pius pápa 1930-ban kiadott enciklikája, amely összefoglalta a katolikus egyház házasságról szóló tanítását, elítélve a polgári házasságot, a vegyes házasságot és a válást.

85 BEKE (1992, II. kötet): 39–45.

Az esztergomi primási aulában egy másik lapszerkesztő, Czapik Gyula⁸⁶ véleményét is kikérték a KSV helyzetéről. Czapik szerint Bangha jelentésével elsősorban azt kívánta előkészíteni, hogy a lapkiadót saját tanítványának, Nyisztor Zoltánnak a „diktatúrája” alá helyezték.⁸⁷ Czapik szerint azonban ennek nem lenne realitása, mivel az öt nagy részvényes csoport közül hármat: a Zichy-csoportot, a Károlyi-csoportot és az úgynevezett szindikátust valójában Marsovszky Ivor és Baranyay Lajos igazgató tartotta a felügyelete alatt, ezért aztán „a jelenlegi vezetőségnek elég szilárd a jogi helyzete”. A püspöki kar ezért szerinte nem támaszthat határozott követeléseket, de nem vonhatja meg az anyagi támogatást sem, mert ezzel többet árthat, mint amit az új vezetőség esetleg használhatna. Emlékeztetett rá, hogy a vállalat félmillió régi adóssága bármikor esedékessé válhat, ezért a kormánnyal szembeni vigyázatlanság katasztrofális lehet, ami egy új és politikailag iskolázatlan szerkesztő esetében könnyebben előfordulhat.⁸⁸

Czapik a Bangha által rajzolt összképpel általában egyetértett, de úgy vélte, nem igazságos mindenért a mostani vezetőséget hibáztatni. A páterhez hasonlóan ő is úgy gondolta, hogy a szerkesztőségekben elhivatottabb munkatársakat kell alkalmazni, ezért feltűnés nélkül ki kell cserélni a protestáns, illetve zsidókból lett protestáns munkatársakat, valamint a „rendezetlen körülmények” között élő katolikusokat, például azokat, akik csak polgári házasságot kötöttek. Továbbá a politika terén a lapoknak „pártok feletti” irányvonalat kellene követnie. Végül kijelentette, hogy a Bangha által vázolt két megoldási terv közül az elsőt támogatja, mert a fennálló viszonyok között csak ez kivitelezhető. A másodiktól viszont lesújtóan vélekedett:

„Kifogásolom anyagi okból, mert a tízoldalas lap kiadásainak csökkentése nem lesz arányban a bevétel csökkenésével. Kifogásolom pasztorális és egyházérdeki szempontból, mert egy kicsiny és csak amúgy is hétprobás katolikusok között forgó lapnak sem közéleti, sem társadalmi súlya nem lenne. Nem tartom továbbá reálisnak azt a reménységet sem, hogy magasabb erkölcsi és hazafias okokból a közönség majd egy ilyen lap köré fog csoportosulni, egyedül a katolicitás és éles hang címén.”⁸⁹

Február végére Esztergomban megérlelődött a szándék, hogy a KSV helyzetének nyomom követésére a püspöki kar egy megbízottat nevez ki, a feladatra pedig Czapik Gyulát szemelték ki. Ő kifejezetten kérte, megbízása ne terjedjen ki a KSV anyagi ügyeinek intézésében való közreműködésre, mivel „a bajkomplexum” kiterjedtsége miatt szükséges megelőzni a hierarchia túlzott szerepvál-

86 Czapik Gyula (1887–1956): nyomdász, 1910-től pap, temesvári lapszerkesztő volt. 1918 után Budapestre költözött, az Egyházi Lapok, a Magyar Kultúra és a Szív szerkesztőjeként dolgozott. 1939-től veszprémi püspök, 1943-tól haláláig egri érsek volt.

87 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Gyula Drahos Jánosnak 1934. január 9.

88 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Gyula megjegyzései Bangha Béla memorandumára Drahos János részére 1934. március 1.

89 Uo.

lalását.⁹⁰ Március 20-án a hercegprímás tájékoztatta a püspöki kart Bangha és Czapik vizsgálatának eredményéről. Úgy látta, hogy az egyház csak jelentős tőke befektetésével lehetne képes rendet teremteni, ennek hiányában viszont nem tanácsos mélyebben beavatkozni az ügymenetbe, merészebb megoldásokkal pedig nem éri meg kísérletezni a püspökök presztízsére való tekintettel. A primás csupán két intézkedést javasolt: azt, hogy a kultúrfillérekből származó éves támogatást kössék feltételekhez, valamint az állandó megfigyelő kiküldését. Glattfelder Gyula támogatta az ötletet, de javasolta, hogy a megfigyelőnek ne legyen intézkedési joga – tehát ő is fontosnak tartotta a püspökök mentesítését a felelősség alól. Emellett sürgette, hogy a KSV szigorú takarékoskodást vezessen be, az egyház pedig akár adjon kevesebb támogatást, de azt pontosan és időben tegye, hogy megkönnyítse a gazdálkodást. Kérte továbbá, hogy a püspökök jelentsék a primásnak, hogyan rendezik anyagi kötelelességeiket a vállalattal szemben. Szmrecsányi Lajos is csatlakozott ez utóbbi felvetéshez, Zichy Gyula⁹¹ pedig azt javasolta, hogy a papságot is értesítsék a KSV helyzetéről. A püspökök végül kötelezték magukat, hogy írásban jelentik a primásnak a kultúrfillérek befizetését. A papság informálására elegendőnek tartották azt közölni, hogy a vállalat évi vesztesége ötszázezer pengő, amelynek ötödét fedezik a kultúrfillérek.⁹²

A primás néhány nappal később értesítette a vállalat vezetését Czapik megfigyelői megbízásáról, és nyomatékosan kérte, hogy fokozottan érvényesítsék a katolicitást a lapok szellemében, illetve személyi vonatkozásban.⁹³

Az 1934 tavaszán tartott püspökkari konferencia tehát jól jelzi, hogy a hivatalos egyház sajtópolitikájában fordulat kezdődött: a KSV folyamatos anyagi válsága arra készítette a püspököket, hogy egy esetleges összeomlás – és az azzal járó erkölcsi és anyagi veszteségek – megelőzése érdekében intenzívebben foglalkozzanak a vállalat ügyeivel.

4. A dömpinglapok megjelenésének hatásai

Az egyházi hierarchia és a legitimista politikusok elvárásai mellett a vállalat helyzetére a kormányzati sajtópolitika is befolyást gyakorolt. Gömbös Gyula a sajtó kezelésében is újításokra törekedett elődjeihez képest,⁹⁴ sőt, kifejezetten a magyar nacionalista sajtó megteremtését tartotta küldetésének,⁹⁵ hiszen tudatában volt a közvélemény szerepének a modern politikában – még a korabeli Magyarország autoriter politikai rendszerében is. Már honvédelmi miniszterként,

90 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Gyula Drahosnak 1934. február 28.

91 Zichy Gyula, gróf (1871–1942): 1905–1926 között pécsi püspök, 1926-tól haláláig kalocsai érsek.

92 BEKE (1992, II. kötet): 29–30.

93 EPL Cat. 56/123-1937. A primás a KSV-nek 1934. március 28.

94 SIPOS (2011): 148.

95 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban ÁBTL) V-116532. A Budapesti Népgyűléség vádirata Antal István ellen 1945. 99. ; Adatok az Antal–Gömbös-féle dömpingsajtó megteremtéséhez (Részletek Antal István emlékirataiból). Közli: GERGELY Jenő. *Múltunk*, 2004/2. 251.

1930-ban megkísérelte megszerezni magának Milotay István⁹⁶ és a *Magyarság* című napilap támogatását.⁹⁷ Legelső miniszterelnöki rádiónyilatkozatában pedig kifejtette: egyetlen kormány sem lehet eredményes, „ha közte és a közvélemény között nincsen meg az állandó, szilárd és kölcsönös bizalmon alapuló lelki kapcsolat”. Ezért megbízta a miniszterelnöki sajtóosztályt vezető Antal Istvánt, hogy kezdje meg a csak tőle függő és őt támogató lapok indításának előkészítését.⁹⁸

A miniszterelnökségi sajtóalapból ekkoriban számos orgánium kapott jelentős támogatást, köztük a *8 Órai Újság* és a *Budapesti Hírlap*. Ezekről az orgániumoktól azonban a kormányfő nem várhatta igényeinek feltétlen kiszolgáltatását, mivel ezek szorosan elköteleződtek elődje (és riválisa), Bethlen István politikája mellett, az utóbbi ráadásul hatalmas adóssággal küszködő, korszerűtlen sajtótermékek számított. Antal Istvánnak a *Budapesti Hírlapról* az volt a véleménye, hogy

„egy félig meghalt újságot már nem lehet többé feltámasztani [...] minden áldozat kidobott pénz, amelyet sokkal helyesebb a rég letűnt eszmeáramlatok súlyos terhét nem cipelő s a kor szelleméhez, stílusához és üteméhez jobban igazodni tudó, új orgániumok alapítására fordítani”.⁹⁹

Mint később látni fogjuk, a KSV lapjairól sem vélekedett másképpen. Antal ezért újonnan alapított kormánylapokkal kívánta megnyerni a közvéleményt. Az első napilap, a *Függetlenség* 1933. február 16-án jelent meg a fiatal újságíró, Hubay Kálmán¹⁰⁰ szerkesztésében. A lap százötvenezer pengős alaptökéjét Budapest főváros sajtóalapjából teremtették elő. Szellemi atyja, Antal István elsősorban tömegorgániumnak szánta, amely direkt propaganda helyett tendenciózus híradásokkal szolgálja a kormányfő érdekeit.¹⁰¹

A lapot kezdetben negyvenezer példányban nyomtatták ki, de 1934 nyarára elérte a százezres forgalmat. Ennek egyik titka az alacsony ár volt, hiszen hétköznap 4 fillérbe, hétvégén 10 fillérbe került, amivel az egyik legolcsóbb napilapnak számított. Ennek ellenére sokáig veszteséges volt a kiadása: a kormány sajtóalapjának havi 15–20 ezer pengővel kellett dotálnia.¹⁰² A kortárs pletykák

96 Milotay István (1883–1963): újságíró, politikus, író, 1919–1920 között az Új Nemzedék, 1920–1934 között a *Magyarság*, 1934-től az Új *Magyarság* szerkesztője volt.

97 LÁZÁR Andor: *Visszaemlékezéseim*. Budapest, 1995. (A Ráday Gyűjtemény tanulmányai 7.) 210.

98 GERGELY (2004): 136, 141.

99 Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Antal István emlékiratai. 444.

100 Hubay Kálmán (1902–1946): miskolci származású újságíró, 1933-tól a *Függetlenség* szerkesztője. 1938-ban a hungaristákhoz csatlakozott, 1944-ben a nyilas puccs után miniszter lett. Háborús bűnösként halálra ítélték és kivégezték.

101 ANTAL (2004): 257.

102 ÁBTL V-116532. Jegyzőkönyv Antal István kihallgatásáról 1946. január 13. 49. Antal emlékirataiban havi huszonegyezer pengős dotációról írt, amit azonban idővel, a *Függetlenség* példányszámának emelkedésével párhuzamosan csökkentettek. ANTAL (2004): 264.

szerint emellett Antal a bankokat és nagyvállalatokat is „állandónak mondható rendszerességgel” sarcolta, hogy a dömpingsajtó költségeit előteremtse.¹⁰³

A következő kormánylap, a maga 10 filléres árával szintén olcsónak számító *Új Magyarország*, 1934. augusztus 30-án indult meg, miután Milotay István és néhány munkatársa összekülönbözött eredeti lapjuk, a *Magyarság* legitimista kiadójával. Az *Új Magyarország* létrehozása komoly feszültségeket keltett Gömbös Gyula és Bethlen István viszonyában, aki a lap alapítását a személye elleni támadásnak tartotta.¹⁰⁴ Milotay pedig, aki alig egy hónappal korábban még az „örökös királyt” dicsérte és a restauráció szükségességét hangoztatta, ettől kezdve, a háttéralku értelmében, nem szolgálhatott legitimista célokat.¹⁰⁵

A katolikus véleményformálók közül sokan figyelték ellenérzésekkel a fejleményeket. Felsőházi beszédében Mikes János¹⁰⁶ – név nélkül ugyan, de egyértelműen – elítélte az új kormánylapokat, mert azok alacsony árával megnehezítették konkurenseik helyzetét.¹⁰⁷ A Bangha Béla nevéhez köthető *Sajtószemle* élesebben fogalmazott, és – összhangban a liberálisok által használt terminológiával¹⁰⁸ – azzal vádolta a kormányt, hogy a dömpingsajtót agresszív piacszerzési céllal árulják olyan olcsón. A liberális lapokat viszont azért marasztalta el, mert költséges nyereményakciókkal, drága mélynyomatos mellékletekkel igyekeztek biztosítani előfizetőik hűségét. A katolikusokat arra kérte, legyenek hűségesek saját sajtójukhoz, amely ezt még katolikusabb lelkülettel fogja meghálálni.¹⁰⁹ Bangha környezetében ugyanakkor mégis tartottak a verseny következményeitől. Erre mutat, hogy a *Sajtószemle* egy másik cikke szerint a katolikus sajtó olvasóinak körében gyakran előfordult az a panasz, hogy a KSV lapjai – ellentétben néhány népszerű fővárosi orgánnummal – nem adnak jutalmakat, nyereményeket olvasóiknak.¹¹⁰

A dömpingsajtó megjelenésének következményeit 1934 szeptemberében a KSV működését vizsgáló Czapik Gyula is veszélyesnek ítélte. Egyrészt kedvező folyamatokat regisztrálhatott: a *Nemzeti Újság* 1934 nyarára hétköznaponként 21–23 ezer, vasárnaponként 25–27 ezer példányban jelent meg, az *Új Nemzedék* példányszáma pedig már százezer fölött járt. A dömpingsajtó ugyanakkor komoly aggodalommal töltötte el, hiszen információi szerint a *Függetlenséget* a hivatali nyomásgyakorlás következtében a tanítók, tanárok, jegyzők, tisztviselők

103 ÁBTL V-116532. Jegyzőkönyv Hegedüs Gyula tanúkihallgatásáról 1945. december 19. 35.

104 GERGELY (2004): 231, 263, 317–318.

105 ANTAL (2004): 281.

106 Mikes János, gróf (1876–1945): 1912–1935 között szombathelyi püspök, majd lemondása után címzetes érsek volt, a hazai legitimizmus egyik vezéralakjának számított.

107 A magyar sajtó nehézségei. *Nemzeti Újság*, 1934. június 15. 5.

108 GERGELY (2001): 266.

109 Állásfoglalás a sajtódömping kérdésében. *Sajtószemle*, 1934/3. 3. Antal István egyébként azt állította emlékirataiban, hogy a KSV lapjai – miután a Magyar Újságírók Egyesülete 1934. április 22-én elítélte a dömpingsajtót – a Függetlenség pártjára álltak. ANTAL (2004): 274. A vállalat lapjaiban azonban nem találtam nyomát ennek az állítólagos támogatásnak – a KSV szerkesztőségei valójában inkább a tárgyyszerű tájékoztatásra szorítottak ebben a kérdésben. L. például *Nemzeti Újság*, 1934. május 2. 9; *Nemzeti Újság*, 1934. május 3. 7.

110 Kifogások a katolikus sajtó ellen. *Sajtószemle*, 1934/4. 2–3.

tömegei voltak kénytelenek megrendelni, a *Nemzeti Újság* ezért nem számíthatott az ő figyelmükre. Az *Új Nemzedékről* úgy vélte, hogy inkább csak az egyház iránt jóindulatú, semleges lap, amit a szerkesztők a példányszám őrzésének igényével igazoltak.¹¹¹

A szerkesztőségekben viszont – a klérus nézőpontjából – számos előrelépés történt. A vezetőség takarékoskodásba fogott, és csökkentette a túlfizetett munkatársak számát. Hat főt elbocsájtottak, és a segédhivatal hat munkatársától szintén megváltak. Az elküldöttek olyan emberek voltak, akik Czapik szerint katolikus lapoknál nem alkalmazhatók. Ezen a téren két kategóriát említett meg: a másvallásúakat (az ő elbocsátásuk azonban nehézségekbe ütközött, mert „magas állású” papok léptek közbe értük), illetve azokat, akik, dacolva az egyházi tiltással, rendszeresen párbajokat vívtak. Helyükre viszont – lényegesen alacsonyabb, mindössze kétszáz pengős fizetéssel – „exponált katolikus írókat” vettek fel: Aradi Zsoltot,¹¹² Balla Boriszt,¹¹³ Possonyi Lászlót,¹¹⁴ Ijjas Jankovich Antalt,¹¹⁵ valamint Nyisztor Zoltánt (aki viszont 350 pengőt kapott). A *Nemzeti Újság* terjedelmének csökkentését mint megtakarítási módszert azonban továbbra sem javallotta, mert attól tartott, hogy sokan lemondanak előfizetésüket, mert a többi lapnál drágábban adna kevesebb tartalmat. Az ár csökkentésének ötletét sem támogatta, mert úgy látta, hogy az ebből fakadó bevételkiesést nem ellensúlyozná az új előfizetések. További veszélyforrást látott abban, hogy a KSV lapjai a régi adósságok miatt erősen függenek a kormánytól, valamint a szubvenciókat adó bankoktól és vállalkozásoktól, ami megnehezítette a katolikus vélemény képviselését. Ráadásul Marsovszky Ivor időközben ötvezer pengőt adott a vállalatnak, amit kölcsönként könyveltek el, ezért ő is bármikor szorult helyzetbe hozhatta a vezetőséget. Ezenkívül a felelős gazdálkodást továbbra is nehezítette, hogy a kultúradóból az adott évben 79 ezer pengő nem folyt be.¹¹⁶

1934. szeptember 16-án a püspöki kar is tárgyalta a jelentést. A testület – Czapik véleményét elfogadva – szorgalmazta, hogy az *Új Nemzedék* több katolikumot tartalmazzon, de ehhez megengedően hozzátette: a változtatásokat úgy kell végrehajtani, hogy azok ne befolyásolják kedvezőtlenül a lap nagy elterjedtségét. A püspökök emellett elhatározták, hogy revízió alá veszik a kultúrfilelérek ügyét, és ezentúl előre meghatározzák, hogy egyházmegyéjük mekkora összeget tud felajánlani.¹¹⁷

111 EPL Cat. D/c/3247-1934. Czapik Gyula jelentése a KSV-ről 1934. szeptember 10.

112 Aradi Zsolt (1908–1963): jogász, szerkesztő, a *Korunk Szava*, az *Új Kor* és a *Vigilia* munkatársa volt.

113 Balla Borisz (1903–1992): író, szerkesztő, a művelődéstörténet egyetemi tanára. A *Magyarság*, majd 1934–1936 között az *Új Magyarország* munkatársa, 1936-tól a miniszterelnöki sajtóosztály előadója volt.

114 Possonyi László (1903–1987): író, újságíró, a *Korunk Szava*, az *Új Kor* és a *Vigilia* munkatársa, a *Nemzeti Újság*ba főleg színikritikákat írt.

115 Ijjas Jankovich Antal (1906–1980): író, újságíró, a *Mária Kongregáció* szerkesztőjeként kezdte pályáját, majd 1944-ig a *Nemzeti Újság* belső munkatársa volt.

116 EPL Cat. D/c/3247-1934. Czapik Gyula jelentése a KSV-ről 1934. szeptember 10.

117 BEKE (1992, II. kötet): 61.

A KSV igazgatósága maga is igyekezett ennek a reformnak a következetes véghezvitelére ösztönözni a püspököket, amint az kiviláglik az igazgatóság egyik, Esztergomba is elküldött ülésének jegyzőkönyvéből. Marsovszky Ivor arról akarta meggyőzni a testületet, hogy a valódi gondot a kultúradó hátraléka okozza, amely ekkor negyedmillió pengőt tett ki. Mihalovics Zsigmond,¹¹⁸ az Actio Catholica vezetője úgy vélte, hogy a katolikus egyesületek tömörítésére hivatott ernyőszervezet¹¹⁹ a sajtó nélkül teljesen tehetetlen lenne. Krüger Aladár¹²⁰ pedig azt hangsúlyozta, hogy ha a lapok megszűnnének, a katolikus politikusok elveszítenék befolyásukat: „A küszöbön álló általános választójognál, amikor a népre csak sajtó útján gyakorolhatnunk befolyást, sajtó nélkül teljesen meg fogunk bukni” – figyelmeztetett.¹²¹

5. Az 1935-ös parlamenti választás és következménye: egy tisztességtelen ajánlat

A katolikus politika esélyeit a KSV és a KGSZP vezetője is borúlátóan ítélte meg. Zichy János a legitimistákat tömörítő Nemzeti Összetartás Társaskör 1935. évi közgyűlésén értékelte a közállapotokat: „A kormányzat agresszív lett, gyenge a nép, függő állapotban lévő a középosztály, és anyagi lejtőre jutott az arisztokrácia” – mondta. A gróf szerint a társadalmat megfosztották anyagi és szellemi függetlenségének egy részétől, hogy megalapozzák Gömbös kormányzati egyeduralmát.¹²² A KSV lapjai általában tárgyyszerűen beszámoltak a katolikus politikusok hasonló nyilatkozatairól, azonban publicisztikáikban csak nagyon óvatosan, áttételesen merészkedtek a kormánykritika területére. Ez a kettősség jól mutatja a KSV ellenzékiiségének határait. Így például a *Nemzeti Újság* hírt adott egy egri törvényhatósági képviselő-pap felszólalásáról, amelyben határozottan elítélte a személyeskedő, „kortestollas, fejbeverős” pártpolitikát. A lap ennek kapcsán publicisztikát közölt, amely szerint az egri intést a hatalom birtokosainak is meg kell szívlelniük, ám ehhez a szerző – a hatást jócskán tompítva – hozzátette: akár a kormány viszi be a pártpolitikai viszálykodást a közéletbe, akár az ellenzék, egyforma a felelősségük.¹²³

1935. március 5-én hivatalosan bejelentették, hogy Horthy Miklós kormányzó (jóval mandátumának lejártá előtt) feloszlatta a képviselőházat, és új választásokat írt ki. A döntés a kormánypárti többséget irányító, konzervatív

118 Mihalovics Zsigmond (1889–1959): 1914-ben szentelték pappá, Budapesten lett hittanár, majd 1924-től Herminamező plébánosa volt. 1933-ban az Actio Catholica országos igazgatójává nevezték ki.

119 GIANONE András: *Az Actio Catholica története Magyarországon: 1932–1948*. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2010.

120 Krüger Aladár (1878–1952): ügyvéd, lapszerkesztő. 1920-ban költözött Nagyváradról Budapestre, 1926–1935 között az Egységes Párt parlamenti képviselője volt, számos katolikus egyesületben szerepelt.

121 EPL Cat. 44/228-1935. Jegyzőkönyvi kivonat a KSV igazgatósági üléséről 1934. december 19.

122 Zichy János a nemzeti összetartozás kiépítéséről. *Nemzeti Újság*, 1935. január 22. 4.

123 Bátor igazság. *Nemzeti Újság*, 1935. január 19. 1–2.

Bethlen István és Gömbös Gyula hatalmi konfliktusait volt hivatott feloldani. A *Nemzeti Újság* vezércikke ismét csak a sorok között mert kritikát megfogalmazni: egyrészt kijelentette, hogy a házfeloszlatás „elhatározó lépés”, amelyért a politikai és történelmi felelősséget vállalni kell, de hozzátette: a döntés alkotmányos szempontból nem kifogásolható, a Bethlen által dominált Nemzeti Egység Pártja pedig jelen formájában túlélte magát. A vezércikk demagógiától mentes kampányt kért a pártoktól, a kormánytól pedig azt, hogy őrködjön a választás tisztaságán, hiszen „cselekvő erőt csak olyan parlament jelenthet, amelynek *erkölcsi integritásához és keletkezésének alkotmányosságához nem férhet kétség* [kiemelés az eredetiben]”.¹²⁴

A választási harc időszakában a KSV lapjai továbbra is a tárgyyszerű beszámolókra, a KGSZP választási gyűlésein elhangzottak közvetítésére szorítkoztak. Igaz viszont, hogy ezek a beszédek sokszor igen szókimondóak voltak. A budapesti papság gyűlésén például Mészáros János¹²⁵ érseki helynök arra biztatta pályatársait, hogy a kormánypárttal szemben a Keresztény Községi Pártot támogassák, hiszen az hűséges maradt a keresztény zászlóhoz, „*nem revideált semmit programjából* [kiemelés az eredetiben]” – ami egyértelmű célzás volt Gömbösre.¹²⁶ Zichy János pedig egy kőszegi gyűlésen kétségbe vonta a választások tisztaságát, mivel szerinte a házfeloszlatás kifejezetten azt célozta, hogy a vidéki kerületekben még nyílt voksolást lehessen tartani, mert az tág teret nyújt a kormányzati manipulációra. Zichy kijelentette, hogy oda fog állni Bethlen István mellé, hogy együtt védjék meg az alkotmányt.¹²⁷

A tudósításokban megjelenő határozott ellenzéki hangvétel a lapok vezércikkeibe még ebben az érzékeny időszakban is csak igen ritkán szivárgott be. Ezen alkalmak egyikét a március 15-i nemzeti ünnep jelentette, amikor a *Nemzeti Újság* publicistája feltette a kérdést:

„Nem érezzük-e, hogy az alkotmányos jogok bástyájának szánt parlamentarizmus is hajlékony formulává lett, amelynek rugalmas abroncsát trükk és erőszak úgy hajlítgatja, ahogy a hatalmon levők kedve tartja?”¹²⁸

A lapok belső oldalain közölt politikai hírek nyíltsága és a vezércikkek visszafogottsága sajátos kontrasztot tükrözött, amelynek háttérében a kormányzati elvárásoknak való megfelelés igénye húzóerőként meg: a KSV mögött álló politikusok nem látták tanácsosnak, hogy túllépjenek a hatalom által tolerált

124 Fair play! *Nemzeti Újság*, 1935. március 7. 1–2.

125 Mészáros János (1873–1947): 1895-ben pappá szentelték, 1916-tól udvari plébános Budán, 1919–1940 között az esztergomi érsek budapesti helynöke.

126 A fővárosi papság egységesen áll továbbra is a keresztény zászló mellett. *Nemzeti Újság*, 1935. március 17. Gömbös emlékezetes miniszterelnöki bemutatkozó beszédében ki jelentette, hogy a zsidókérdés ügyében revideálta eredeti fajvédő álláspontját.

127 Öt pontban foglalta össze a Keresztény Párt programját Zichy János. *Nemzeti Újság*, 1935. március 27. 7.

128 Márciusi napsütésben. *Nemzeti Újság*, 1935. március 15. 1.

határokon. Erre utalnak a KGSZP politikusának, Csekonics Ivánnak¹²⁹ a szavai, aki egy választási gyűlésen azt követelte, hogy a sajtó a jövőben ne csak a hírnagról számolhasson be szabadon, de mindig „tisztá képet adhasson” a politikai élet fordulatairól is – ezt tehát a szónok a jelenben nem látta biztosítottak.¹³⁰

A március–április folyamán tartott választásokon a KGSZP végül tizenégy mandátumot szerzett, ami a korábbi eredményekhez képest hatalmas visszaesést, katasztrófális vereséget jelentett.¹³¹ A kudarc fő okát a befolyásos legitimista Mikes János püspök abban látta, hogy „a püspöki kar egyes tagjai, sok egyházi férfiú és a katolikusnak hitt sajtó nagyon is cohonesztálták [erkölcsileg támogatták] a kormányzatot, és ezáltal nem tudott egyöntetű közvélemény kialakulni”.¹³²

Hogy a KSV rendkívül óvatos magatartásának a mozgatórugója elsősorban a kormányval szembeni anyagi függés volt, jól mutatja Zichy János véleménye, aki májusban írt levelet a prímásnak. Eszerint

„olyan politikai rendszer áll elszántan a hatalom teljes birtokában velünk szemben, amely a szabad véleménynyilvánításnak is korlátokat szab, és különösen azokkal a lapkiadókkal érezeti nyomását, akiket az anyagi függetlenség hiánya is sebezhetővé tesz”.¹³³

A választások eredményeként a NEP színeiben olyan képviselők kerültek a parlamentbe, akiknek többsége feltétel nélkül támogatta Gömbös Gyula politikáját. Úgy tűnhetett tehát, hogy a kormányfő bizalmasai, élükön Marton Bélával, a NEP főtitkárával, teljes nyugalommal folytathatják az új rendszer kiépítését.¹³⁴ A politikai katolicizmus összeomlott ugyan a választásokon, de még mindig maradt egy fontos fegyvere, amely potenciálisan alkalmas lehetett arra, hogy zavarja Gömbös törekvéseit: a jelentős példányszámokat elérő *Új Nemzedék*.¹³⁵ Ez az olvasótömeg komolyan felkeltette a kormány érdeklődését, amely igyekezett mind jobban kiaknázni a választási győzelméből következő előnyöket. Antal Istvánnak a KSV esetében nem is kellett sokáig várnia az első kihasználható nehézségre.

129 Csekonics Iván (1876–1951): politikus, diplomata. A külügyi szolgálatból 1923-ban legitimista magatartása miatt nyugdíjazták, 1931–1935 között a KGSZP színeiben Szombathely országgyűlési képviselője volt.

130 Öt pontban foglalta össze a Keresztény Párt programját Zichy János. *Nemzeti Újság*, 1935. március 27. 7.

131 GERGELY (1993): 105.

132 Uo.: 107. Helyzetértékelése jelentős hasonlóságot mutat Pethő Sándor véleményével, amely szerint a dömpingsajtóval szemben „az ellenzék csak ímmel-ámmal, súlyos depresszív lelkiállapotban levő néhány újság halk támogatására számíthatott”. ZÁVODSZKY Géza (szerk.): *A magyar Capitoliumon. Pethő Sándor válogatott publicisztikája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005. 480.

133 EPL Cat. 56/123-1937. Zichy János a prímásnak 1935. május 17.

134 ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós – Pokoljárás a médiában és a politikában*. Budapest, PolgArt, 2000. II. kötet. 398.

135 A lap 1934 végén már több mint kétszázezer olvasóval rendelkezett, bár valószínűleg ezt a csúcserőtelket a későbbiekben nem sikerült újra elérni. 1934. december 31: 212. 000 példány az Új Nemzedék. *Nemzeti Újság*, 1935. január 1. 6.

1935 nyarán Marton Béla intenzív kampányba kezdett a NEP országos szervezetének bővítése érdekében. Ehhez kapcsolódva a Miniszterelnökségen azt tervezték, hogy szeptember 1-jétől négyfilléres déli lapot indítanak, ami igen komoly konkurenciát jelentett volna az *Új Nemzedék*nek. Marsovszky Ivor ezért személyes találkozót kért a miniszterelnöktől, ami után – legalábbis Marsovszky-nak a primáshoz írt beszámolója szerint – a kormány letett a szándékáról. A tárgyalások híre azonban a Vallásalapnál ijedelmet keltett, mert attól tartottak, hogy a lapok végleg el fognak veszni a katolikus politika számára, ezért zárolták az esedékes segély következő részletét, 36 ezer pengőt. Marsovszky ezután tárgyalt a Vallásalapot is felügyelő Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, aki hajlandónak mutatkozott volna arra, hogy az alaki jog megkerülésével kiskaput nyisson, és lehetővé tegye a forrásokhoz való hozzáférést. A primás azonban ehhez nem volt hajlandó segítséget nyújtani, Marsovszky ezért kijelentette, hogy nem tudja garantálni a lapok eddigi politikai aktivitását.¹³⁶

Ez a fejlemény teljesen váratlanul érte a KSV-t, amely így ismét csődközelibe került. A vállalat a zárolás miatt még nyomdászamláját se tudta kifizetni. Ezt végül Antal István tette meg a Miniszterelnökség sajtóalapjából. A szívesség fejében viszont – természetesen – azonnal előállt kívánságaival: azt akarta elérni, hogy az *Új Nemzedék* szakadjon ki a vállalatból, és egy új részvénytársaság adja ki, amely 51%-ban a kormány, 49%-ban pedig a KSV birtokában áll.¹³⁷ Antal garantálta volna, hogy az *Új Nemzedék* továbbra is katolikus marad, de politikailag a kormányt szolgálja. A *Nemzeti Újság*ot a KSV tulajdonában hagyta volna, de kikötötte, hogy ennek is kormánytámogató orgánumnak kell tevékenykednie. (Mint korábban láthattuk, a klérus jelentős része a KSV-t eddig is kormánypártinak tartotta, ezért a sajtófőnök ígéretei nem jelenthettek sokat a számukra.) Antal annyira fontosnak tartotta az *Új Nemzedék*et, hogy az ügyletért cserébe még arra is ígéretet tett volna, hogy kifizetik a vállalat 350 ezer pengős nyomdatartozását, továbbá a *Nemzeti Újság* deficitjére újabb havi 28 ezer pengőt folyósítását is vállalta.¹³⁸

A püspöki kart képviselő Czapik úgy vélte, hogy – mivel az egyház nem tud új áldozatot hozni – Antal javaslata a lapok életben tartása érdekében tárgyalási alapként elfogadható, de ha megvalósul, akkor gondoskodni kell a teljesen katolikus és független sajtó megteremtéséről, ha természetesen jóval szerényebb alapokon is. Álláspontját Marsovszky Ivor azonban nagy megdöbbenéssel fogadta, ő ugyanis nem tartotta lehetségesnek az egyház kivonulását a KSV-ből, korábbi javaslatai sem ezt célozták.¹³⁹

Később azonban Marsovszky – ismeretlen megfontolások alapján – megváltoztatta véleményét, és mégis megkezdte a tárgyalást a kormánnyal. Elképzelhető, hogy valóban meg akart állapodni, de valószínűbbnek tűnik, hogy

136 EPL Cat. 56/123-1937. Marsovszky Ivor a primásnak 1935. augusztus 3.

137 Amikor egy évvel korábban az Új Magyarorságot létrehozták, Gömbös szintén kikötötte, hogy a miniszterelnökség sajtóosztályáé legyen a tulajdonjog 51%-a. ANTAL (2004): 282.

138 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Gyula Drahosnak 1935. augusztus 17.

139 Uo.

csupán időnyerés volt a szándéka. Czapik mindenesetre augusztus végén már reális eshetőségnek tartotta Antal forgatókönyvének végrehajtását, ezért sürgette, hogy az egyház is képviseltesse magát a tárgyalásokon.¹⁴⁰

Az egyeztetések híre komoly feszültségeket váltott ki a legitimisták köreiben, akik úgy vélték, a kormány az *Új Nemzedék* megszerzésével azt akarja megakadályozni, hogy a legitimista propaganda eszköze legyen. Egyesek szerint Antal István összehangolt akciót kezdett a legitimisták háttérbe szorítására a sajtóban. Ennek az *Új Nemzedék* ügye mellett állítólag az is a részét képezte, hogy a *Pester Lloyd*nál megakadályozták az exponált royalista Gratz Gusztáv¹⁴¹ előtérbe kerülését, valamint hogy a *Magyarság* című lapot nagyobb összegekkel kenyerezték le, keresztelve ezzel Pethő Sándor¹⁴² törekvéseit. Antal a híresztelések szerint arra törekedett, hogy a legitimisták fő orgánuma a széles körben „zsidó” lapként számon tartott *Esti Kurír* maradjon, mert így a kormány a „habsi ügyet” valamiféle „zsidó-grófi összeesküvésné” állíthatta volna be a nyilvánosság előtt.¹⁴³ Elképzelhető, hogy az események háttérben valóban meghúzódott a legitimisták megfélemezését célzó kormányzati szándék, hiszen Kozma Miklós belügyminiszter 1935 augusztusában aggasztónak látta a Habsburg-pártiak erősödését, és egyenesen úgy vélte, hogy egy esetleges népszavazáson Ottó főherceg hívei képesek lennének többséget szerezni.¹⁴⁴

A feszültségek a Bangha Béla nevéhez köthető *Sajtószemle* című folyóiratban is lecsapódtak. Ez, mintegy leleplezésként, arról írt, hogy a kormány dömpinglapjai valójában nem keresztény alapon állnak, és éles támadást intézett ellenük annak felemlegetésével, hogy az állam tartja el őket, amely öt és fél millió pengőt ad a sajtóalapba. Ezt a gyakorlatot erkölcstelennek bélyegezte, tekintettel arra, hogy a költségvetés hatalmas hiánnyal küszködik. A *Sajtószemle* szerzőjének véleménye szerint a kormánylapok valamiféle „Actio Hungaricát” akartak létrehozni az Actio Catholicával szemben, a katolikus hívők társadalmi mozgalmait pedig a nemzet érdekeivel ellentétesnek akarják feltüntetni.¹⁴⁵

Szeptember végére a KSV és a kormány közötti tárgyalási folyamat megakadt. Czapik ekkor arról számolt be, hogy a kormány valószínűleg mégsem fogja átvenni az *Új Nemzedéket*, hiszen ebben az esetben a szerzőket is alkalmaznia kellene, így egy ideig nem jutna hely saját törtetőinek az egyéves felmondási idő miatt. Ezért inkább új lapot hoznak létre, annak ellenére, hogy a KSV szanálása olcsóbb lenne. (Mint a *Budapesti Hírlap* kapcsán már láthattuk, az új

140 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Gyula a primásnak 1935. augusztus 31.

141 Gratz Gusztáv (1875–1946): publicista, történétíró, gazdasági szakember, politikus, képviselő volt, Gömbös politikája ellen tiltakozva kilépett a kormánypartból, 1936-tól az ellenzéki liberális Polgári Szabadságpárt képviselője lett.

142 Pethő Sándor (1885–1940): történész, publicista, 1934–1938 között a *Magyarság* című legitimista lap főszerkesztője.

143 EPL Cat. 56/123-1937. Körlevél a magyar legitimizmus Vezéreihez, „Egy aggódó legitimista” aláírással. Dátum nélkül.

144 ORMOS (2000): 424.

145 Órtüzek. *Sajtószemle*, 1935/2. 1.

lap alapítása Antal István elvi felfogásához is jobban illeszkedett.¹⁴⁶⁾ Czapik arra is utalt, hogy Gömbösöknek tulajdonképpen nem érdeke a közvetlen irányítás megszerzése, mivel a KSV a Pallas nyomda révén amúgyis a kormány kezében van, „a lapok burkoltan bár, de kormánypártiak [...] a katolikumnak csak akkor jut szerep, ha közleményei nem érintik a kormány mentalitását”. Ugyanakkor azt is kiemelte, hogy a vállalat vezetősége csak a kényszernek enged, és őszintén fájlalja ezt a helyzetet. A kormánytámogatás nyílt feladását azonban mégsem ajánlotta, mivel az egyház nem képes szanálni a vállalatot, a csőd pedig jelentős tekintélyvesztést jelentene. Ezért azt tanácsolta, hogy a vállalat kezdje meg adósságainak csökkentését, szolgáltatainak fejében kérjen adósságelengedést és szubvenciót a kormánytól, amit a püspöki kar informálisan elősegíthet a „nagyobb baj” megelőzése végett, tehát azért, hogy kivédhessék a kormány többségi tulajdonossá válását. Czapik szerint a fennálló helyzet ideiglenes fenntartásával is elkerülhető az összeomlás. Ehhez viszont szükségesnek tartotta, hogy az egyház néhány évig tovább folyósítsa a kultúrfilléreket, de azt javasolta, hogy ezt a továbbiakban kölcsönként könyveljék el, mert így, ha mégis bekövetkezne az összeomlás, hitelezőként legalább beleszólást kaphatnak a további rendezésbe.¹⁴⁷

Szeptember közepére a tárgyalások híre aktivizálta Kray István¹⁴⁸ bárót, a KGSZP volt képviselőjét is, aki szintén a vállalat átadása ellen érvelt. Arról értesítette a prímást, hogy az Actio Catholica propagandaakciót kíván indítani a KSV javára, hogy az anyagilag egyensúlyba kerüljön. Kray komoly problémának látta a katolikus közélet szempontjából a mindenkori kormánytól független egyházi napisajtó hiányát. Erre hivatkozva többen felvetették azt a kérdést, hogy nem volna-e célszerű a KSV segítyezésének teljes beszüntetése és az így felszabaduló összegnek „egy újonnan alapítandó katolikus napilap támogatására való fordítása”. Ezt azonban Kray aggályosnak tartotta, mert a katolikus sajtópropaganda korábban a KSV lapjait támogatta, ezért ha megszűnik a KSV „hivatalos katolikus” jellege, akkor ez egyben a katolikus sajtómozgalom csődjén is jelentené. A fő célt abban látta, hogy a katolikus sajtó „összes anyagi szükségleteinek fedezésével kizárólag a magyar katolicizmus saját anyagi erejére támaszkodjék, és így minden, a katolicizmuson kívül álló tényezőtől teljesen független legyen”. Ezért meg kell győzni arról a híveket, hogy a sajtó támogatása elsőrendű kötelességük. A teendőkről a püspöki kar számára ajánlásokat fogalmazott meg, amelyeket előzőleg Bangha Béla is a támogatásáról biztosított. Ezek szerint közös pásztorlevél mondja ki, hogy a „színtelen” sajtó olvasói ne lehessenek egyházközszégi vezetők (és ellenőrizzék is ennek végrehajtását); a hitbuzgalmi egyesületek tegyék tagjaik kötelességévé a katolikus sajtó olvasá-

146 L. bővebben a 96. lábjegyzet által hivatkozott idézetet.

147 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Gyula a prímásnak 1935. szeptember 22.

148 Kray István, báró (1887–1963): jogász, legitimista politikus, 1926-ban az Egységes Párt, 1931-ben már a KGSZP színeiben szerzett parlamenti mandátumot.

sát; a katolikus egyháztól fizetést kapó személyeket pedig kötelezzék arra, hogy katolikus lapot járassanak, ha előfizetnek valamilyen újságra.¹⁴⁹

A püspöki kar 1935. október 2-án tárgyalta a vállalat helyzetéről. Zichy János hivatalos kérelme alapján, amit a távollévő Szmrecsányi Lajos egri érsek külön levélben támogatott, eldöntötték, hogy a KSV a következő évben is hozzájut a kultúrfillérekhez. Kray javaslatait azonban a püspökök – jó gyakorlati érzékről tanúságot téve – nem tartották megvalósíthatónak.¹⁵⁰

A KSV anyagi válsága a püspöki kar számára is váratlanul – ugyanakkor nyugtalanító módon – hárult el. December 14-én Marsovszky Ivor azt közölte Mihalovics Zsigmonddal, az Actio Catholica vezetőjével, hogy Baranyay Lajos vezérigazgatóval együtt sikerült kétszázhuszezer pengő kölcsönt szereznie „bizonyos helyről”, kamatmentesen, huszonöt évre, és a pénzt azonnal a KSV rendelkezésére bocsátották. Mihalovics úgy vélte, hogy a hitel egyes iparmágánásoktól, illetve zsidó pénzügyi köröktől származhatott, amelyek a saját érdekeiket látták volna biztosítva a független katolikus sajtóval. Ugyanakkor Mihalovics arról a kellemetlen hírről is beszámolt, hogy ha január 1-jéig nem születik megegyezés a KSV és a kormány között, akkor a miniszterelnök január 15-én útjára indítja a legújabb dömpinglapját.¹⁵¹

Czapik Gyula néhány nappal később arról értesítette a prímási irodát, hogy a KSV a hitelből képes fedezni az esedékessé váló adósságait, így fél évre biztosított a helyzete. Azonban aggályosnak tartotta, hogy Baranyay és Marsovszky ezzel a KSV fő hitelezője, szinte főtulajdonosa lesz. (Ők kisvártatva be is nyújtották a számlát szolgálataikért.)¹⁵² Továbbá attól is félt, hogy az új dömpinglap olvasókat fog elhódítani az *Új Nemzedéktől*, a bankoktól és vállalatoktól érkező szubvenciók pedig csökkenni fognak, így a deficit még nagyobb lesz. Összességében úgy ítélte meg, hogy a kedvező és kedvezőtlen körülmények egyensúlyban vannak, ezért a püspöki kar határozott követelésekkel állhat elő, ami a vállalatnak is előnyökkel fog járni, hiszen a több katolikum és a nagyobb határozottság több olvasót fog vonzani.¹⁵³

Czapik a hitel eredetéről is igyekezett információkat szerezni, és hamarosan meggyőződött arról, hogy Marsovszkyék a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületétől, illetve a belgiumi emigrációban élő királyi családtól nem kaptak pénzt. Ezután beszélt egy meg nem nevezett katolizált hírlapíróval, a Gyáriparosok Országos Szövetségének titkárával, aki néhány zsidó nagytőkés bizalmasa volt. Ő arról tájékoztatta, hogy

149 EPL Cat. 44/2983-1935. Kray István a prímáshoz 1935. szeptember 16.

150 BEKE (1992, 2. kötet): 95–96.

151 EPL Cat. 56/123-1937. Mihalovics Zsigmond a prímásnak 1935. december 21.

152 Marsovszky és Baranyay egy igazgatósági ülésen jelentették be a kölcsön megszerzését, és azt is, hogy a pénzt kamatmentesen átengedik a vállalatnak. Ennek ellenértékéért a vállalat birtokában levő 1100 darab részvényt kérték, azzal a megkötéssel, hogy haláluk esetén a részvények további sorsáról a prímás rendelkezhet. A hitel rendben meg is érkezett a vállalathoz, márciusig az első részlet, 140 ezer pengő folyt be. BEKE (1992, II. kötet): 104.

153 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Gyula Drahosnak 1935. december 19.

„köreikben félnek a nemzetiszocialistákéhoz hasonló irányzat megerősödésétől. Ezzel szemben egyik gátnak a kat. Egyházat és kat. intézményeket látják. Készek volnának e célból a kat. sajtó erősítésére.”¹⁵⁴

Néhány nap múlva arról adott hírt, hogy Marsovszky a hitel megszerzése előtt Bécsben járt, tehát ott lehet a pénzforrás.¹⁵⁵ Közlebbi információkkal azonban nem tudott szolgálni.

Az új helyzetre való tekintettel a KSV vezetői 1935 decemberének végén ankétot rendeztek a további teendők megbeszélésére. Itt Marsovszky Ivor a vezetőség nevében mérsékelt ellenzéki hangot ígért, ám nagyon határozott követeléseket fogalmazott meg az egyház irányában. Elsősorban jelentős propagandamunkát kért, amely képes tízezer új előfizetőt szerezni a *Nemzeti Újságnak*. Emellett sürgette, hogy az egyházi nagyjavadalmasok ajánljanak fel előfizetéseket a „feltörekvő ifjúság” számára, továbbá azt, hogy minden egyházközség támogassa költségvetéséből a KSV-t. Czapik Gyula kategorikusan elutasította ezeket az igényeket: szerinte a *Nemzeti Újság* előfizetői körének bővülése csupán elenyésző mértékű bevételnövekedést jelentett volna, az előfizetési akció kiöttlői nem ismerik a nagyjavadalmasok valódi helyzetét, az egyházközségek pedig már fizetik a kultúradót. Ezért reális terveket követelt, a vállalat részéről pedig pontos, pesszimista költségelőirányzatot, takarékoskodást várt, különösen az eredeti cikkek és külföldi tudósítások terén. Czapik emellett felmelegítette az egyháziasság szempontjainak fokozott érvényesítésére vonatkozó elvárást is, arra hivatkozva, hogy az *Új Nemzedék* magas példányszámát a vállalat elsősorban a papság propagandájának köszönhette. „Jelenleg épp a katolikus közönség rétegeiben nagyok a kifogások lapjaink ellen, legfőképp az *Új Nemzedék* ellen, amelyik katolikusnak egyáltalán nem mondható” – vélekedett. Marsovszky azzal vágott vissza, hogy csak a hiú és életidegen vágyakat dédelgető alsópapság soraiból panaszkodnak néhányan a lapokra. Czapik erre konkrét példákat említett a katolikus szempontok figyelmen kívül hagyására: szerinte a KSV nem részesítette kellő támogatásban a primás házassági törvényjavaslatát,¹⁵⁶ a Magyar Távirati Iroda híreit nem dolgozza át katolikus szellemben, viszont rendszeresen dicséri a hit ellenségeit, ráadásul még erkölcstelen illusztrációkat is közöl, amelyeken például női lábakat gusztáló férfiak láthatóak.¹⁵⁷ Ezért azt kérte, hogy „még a betegesen kritizáló közönségre is legyenek tekintettel, mert ne felejtsek, hogy ezek a betegesnek feltűnő kat. követeléseknek képviselői agi-

154 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Drahosnak 1935. december 28.

155 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Drahosnak 1935. december 31.

156 Serédi 1935. március 1-jén adta át a kormánynak a házasságjog reformjáról szóló törvénytervezetét, amely lehetővé tette volna az egyházak által megkötött házasságok polgári elismerését. A javaslatot a kormány soha nem tárgyalta meg. Csíky Balázs: Serédi Jusztinián házassági törvényjavaslata. In: GERGELY Jenő (főszerk.): *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok*. Budapest, ELTE BTK, 2009. 209–213.

157 Czapik folyóirata már 1935 januárjában szóvá tette, hogy a keresztény lapok rengeteget foglaloznak a színésznőkkel, „a krisztusi erkölcsöt démoni mosoly közben selyemcipellős lábakkal tipró” nőszemélyekkel. A színésznő-kultusz. *A Szív*, 1935. január 12. 1.

tálnak legjobban a KSV ellen, éppen katolikus berkekben”. Arra is emlékeztette vitapartnerét, hogy a lapokat a közéletben azért respektálják, mert a katolicizmus reprezentánsainak tekintik őket. (A vezetőségről és a vállalat egészéről kialakított valódi véleménye, ahogyan egy nappal korábban írt leveléből kiderül, még lesújtóbb volt.)¹⁵⁸ Mihalovics Zsigmond hozzászólásában megerősítette paptársának kijelentéseit, és arról beszélt, hogy az Actio Catholica köreiből mindennaposak az említett kifogások a katolikus lapok ellen.¹⁵⁹

Czapik a megbeszélés után igen rossz benyomásokról számolt be: „Misericordialis [nyomorúságos] butaságot, pepecselést, a nagyvonalúság teljes hiányát tapasztaltam ott. Megdöbentő, hogy ilyen üres koponyák és üzleti érzék nélkül szűkölködő emberek kezében vagyunk” – írta. A jelek szerint még a Marsovszky körével való szakítás lehetőségét is mérlegelte, hiszen számba vette, hogy egy esetleges kenyértörés esetén az egyház biztosan csak Bangha Béla 1050 és a püspökök 766 részvényére számíthat.¹⁶⁰ Mihalovics Zsigmond hasonlóan értékelte az eseményt, amely arról győzte meg, hogy „az egész társaság megdöbentő koncepcióhiányban szenved”.¹⁶¹ A KSV szerkesztőségeire tehát 1936 elején komoly teljesítménykényszer hárult, hiszen nem csupán a kormánypárti sajtóval való versenyben kellett helyt állniuk, hanem a klérus bizalmatlanságával is meg kellett küzdeniük.

6. „Társadalmunk fekélye: a szervilizmus”¹⁶² – a Központi Sajtóvállalat újfajta ellenzékiisége

A kölcsön révén a KSV számára megnyílt az anyagi függetlenedés esélye, ez pedig szerencsésen egybeesett a politikai változásokkal, amelyek szintén növelték a vállalat lapjainak mozgásterét. 1935 végén a kormánypárt konzervatív politikusai ugyanis elérkezettnek látták az időt, hogy megállítsák a Marton Béla-féle NEP további terjeszkedését. Ez a választási győzelmet követően, 1935 nyarán-őszén vett nagy lendületet: a pártvezetők a NEP helyi szervezeteit a társadalom életének totális megszervezésére utasították, elvárva az egyénektől a feltétlen azonosulást Gömbös személyével, programjával és ideológiájával.¹⁶³ A párt női, ifjúsági, gazdasági, népművelési és propagandacsoportjait kötelezték, hogy tevékenységüket terjesszék ki a helyi közösség életének minden fontos részletére. Azt is el kellett érniük, hogy a hasonló feladatokat ellátó szerveze-

158 A KSV eszerint távol áll a katolicizmustól, szervilis egyénekből áll, a vezetőség nem őszintén katolikus. Az, hogy lapjaikat a püspöki kar egyáltalán eltűri katolikus orgánumokként, önmagában tőke a számukra. EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Drahosnak 1935. december 28.

159 EPL Cat. 56/123-1937. Bizalmas ankét a KSV ügyében 1935. december 29-én.

160 EPL Cat. 56/123-1937. Czapik Drahosnak 1935. december 31.

161 EPL Cat. 56/123-1937. Mihalovics Zsigmond a primásnak, dátum nélkül.

162 *A Szív*, 1936. január 6. 1.

163 VONYÓ József: Identitásteremtési kísérletek az átalakított kormánypártban (Nemzeti Egység Pártja 1932–1936). In: RÉFI Attila–SZIKLAI István (szerk.): *Politikai pártok a 19–20. században. Tanulmányok*. Budapest, MTA–ELTE Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport, 2008. 119.

tek működjenek együtt velük, természetesen a NEP égisze alatt, hogy így fokozatosan felszámolhassák a független társadalmi szerveződéseket. Emellett a koncentráció jegyében járási pártszervezeteket akartak létrehozni, amelyek az önkormányzatok jogosítványait is súlyosan csorbították volna, és beszűkítették volna a társadalom önszerveződési és érdekérvényesítési lehetőségeit.¹⁶⁴

Kozma Miklós belügyminiszter december 12-én főispáni értekezletet tartott, ahol a résztvevők komoly kételyeiket hangoztatták Marton tervével szemben, amelytől a társadalmi békét féltették. Kozma később lemondással is fenyegetőzött arra az esetre, ha a pártszervezés változatlan formában folytatódik. A közvetett jelek szerint fellépésének az adott valódi súlyt, hogy Horthy Miklós kormányzó is egyetértett vele.¹⁶⁵

A Marton-féle pártszervezési kísérletek társadalmi hatásait az egyházi hierarchia egyes körei is veszélyesnek találták. A fejlemények még a politika terén igencsak óvatos Serédi Jusztinián hercegprímást is arra sarkallták, hogy áttételesen ugyan, de kinyilvánítsa véleményét. A karácsony napján az esztergomi bazilikában tartott szentbeszédében a prímás szokatlan témáról beszélt: arról, hogy sokan csak úgy látják biztosítva megélhetésüket, ha szervilisen viselkednek a hatalommal szemben. Hangsúlyozta, hogy nem a feljebbvaló iránti köteles tiszteletről beszél, hanem

„arról a szervilizmusról, amelyet általában a hatalmon levők követelnek, vagy túrnek meg működési körükben, és amelynek következtében a függő viszonyban levő ember szégyenletesen megalázkodik, hízeleg és feladja emberi méltóságát [kiemelés az eredetiben]”.

Az ilyen kiskirályok szavai szerint „rendszerint más erejére, hatalmára és vagyonára támaszkodva követelik meg a szégyenletes szervilizmust és az ilyenek kifelé még alkalmazottaik vagy tisztviselőik hűségese szeretetével is képesek dicsekedni”. Ez a „hűség” azonban nem őszinte, csak addig tart, amíg az azt megkövetelő személy hatalmon van. Ezeken az állapotokon csak Jézus, a hű felszabadító változtathat.¹⁶⁶

A szentbeszéd élénk közéleti hullámokat vert. Vác képviselőtestületének januári ülésén egy kanonok kísérletet tett a prédikáció értelmezésére, amely szorinte valójában a világ rabszolgaságáról szólt, majd hozzátette: maga Gömbös Gyula is kijelentette, hogy nem túr és nem akar semmilyen szolgaságot. Válaszként a prímási iroda közleményt adott ki, amely szerint a prímás senkinek sem engedélyezte, hogy a beszédet értelmezze: a szöveg olyan világos, hogy nem szorul magyarázatra.¹⁶⁷ A beszéd hamarosan a parlamentben is szóba került:

164 VONYÓ József: A Nemzeti Egység Pártja a magyarországi polgári kormánypártok sorában. In: *Úó: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok*. Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2001. 25.

165 ORMOS (2000): 434–435.

166 A hercegprímás a szervilizmus ellen beszélt, amelyet a megvalósult modern rabszolgaságnak nevezett. *Nemzeti Újság*, 1935. december 28. 3.

167 Mit mondott a hercegprímás karácsonyi szózata? A hiteles és világos szöveg, amely nem szorul magyarázatra. *Nemzeti Újság*, 1936. január 19. 5.

az eredetileg kormánypárti, de Gömbös politikájából ekkorra már kiábrándult Sulyok Dezső¹⁶⁸ a primásra hivatkozva kijelentette, hogy Magyarországon egyre nő a szervilizmus, ami jelzi a társadalom lealjasodását. A kormányfő válaszként arról beszélt, hogy minden szervilis embert megvet, hiszen rájuk nem lehet építeni. Ugyanakkor kérte, hogy a primás személyét ne vonják be a vitába – és kérését azzal igazolhatta, hogy Serédi senkit sem hatalmazott fel a szentbeszéd magyarázatára.¹⁶⁹

A beszéd fogadtatását a katolikus sajtó kiemelt figyelemmel követte. A *Nemzeti Újság* december 29-ei vezércikke szerint a prédikáció kimondta az igazságot, és ezzel felszabadulást hozott az egész társadalom számára. Ugyanakkor felhívást is jelent a hatalmon levőkhöz, akik akár egyetlen tollvonással véget vehetnek a kiskirálykodásnak.¹⁷⁰ Ez már a lap új irányvonalának megnyilatkozása volt, amelyet a január 1-jén kelt vezércikk részletesen is kifejtett. Eszerint a katolikusok más levegőt, más eszközöket követelnek a magyar politikában. Eddig türelemmel és jóakarattal voltak, bíztak az ígéretekben – köztük a polgári házasság reformjának ügyében. A kormány által elért eredmények viszont nem felelnek meg az ígéreteknek, a jelszavak és a tények között egyre nagyobb az ellentmondás.

„Mi lett a nemzeti egység jelszavából? Pártszervezkedés, amely ráfekszik az országra, utat tör magának a közigazgatásba, a magánéletbe, már a gyermekek lelkivilágába, műkedvelő színtársulatokba, dalos szövetkezetekbe, sportegyletekbe is. Kíméletlen erőszakos propaganda, amely a hatalom eszközeivel akarja elérni mindazt, amit a lelki és népi erőkkel elérni nem tudott. [...] Szakadékokat hasítottak a magyar társadalomba, ellentéteket csináltak ott, ahol nem voltak és ellenségé tették az ellenfeleket.”

A vezércikk ezután a „jó király – rossz tanácsadók” ősi toposzának szellemében kijelentette, hogy Gömbös személyes jóhiszeműségében senki sem kételkedik, de a kormányfőnek nem szabad tovább eltűrnie, „hogy az ő számlájára olyanok történjenek, amelyek szemben állanak az általa is hirdetett elvekkel, de mégis őt teszi majd értük felelőssé a történelem. Változtasson, amíg hatalmában áll,” és lássa be, hogy valójában nem pártegységre, hanem igazi, egyenlő felek közreműködésén alapuló nemzeti összefogásra van szükség.¹⁷¹

A *Nemzeti Újság* vezércikkeit január 1-jét követően a politikai problémák nyílt, ellenzéki szellemű tárgyalása jellemezte. A lap például fellépett a járási pártszervek felállítási tervére ellen, mert úgy látta, hogy ez az intézmény a

168 Sulyok Dezső (1897–1965): politikus, 1926-ban belépett a KGSZP-ba, 1935-ben Pápa országgyűlési képviselője lett a NEP színeiben, ám másfél hónappal a választások után kilépett a kormánypártból.

169 A képviselőház ülése. Megújuló viharok között támadták a kormány rendszerét és a NEP-et. *Nemzeti Újság*, 1936. január 30. 7.

170 Új szolgátság. *Nemzeti Újság*, 1935. december 29. 1. Ez az értelmezés teljesen egybevág a Czapik Gyula által szerkesztett hitbuzgalmi folyóirat felfogásával: Társadalmunk fekélye: a szervilizmus. *A Szív*, 1936. január 6. 1.

171 Új évben – új utat. *Nemzeti Újság*, 1936. január 1. 1–2.

kíméletlen centralizmus előretolt bástyája lenne, amelyet idegen szellemű drillel, parancsszóval akarnak az országra erőltetni.¹⁷² A lap a fő ellenséget a NEP új képviselőiben vélte megtalálni,¹⁷³ akikről úgy vélte, hogy csak a hatalom árnyékában tudnak szervezkedni, a tömegek kényszerből támogatják őket, noha „az erőszakoskodás, a felforgatás, az értékek lábbal tiprása sohasem volt a jobboldali politika célja és módszere”. Az országnak viszont nyugalom kell, „nem pedig bizalmas utasítás, nepinduló, élharcosgárda és a generálmars!”¹⁷⁴ A lap egyetértően idézte Zichy Jánost, aki szerint Magyarországon a valódi tekintély helyét a terror veszi át, ami igazolja azt a legitimista nézetet, hogy a királyt nem helyettesítheti egy mesterségesen összetákolt párt uralma.¹⁷⁵

További komoly változást jelentett, hogy a lap hasábjain a felekezeti jellegű panaszoknak is tág teret nyújtottak – a KSV vezetői tehát legalább részben tekintettel voltak Czapik Gyulának a decemberi anketon tett megjegyzéseire. Közi-Horváth József,¹⁷⁶ az Actio Catholica titkára például hosszú írásban sorolta fel a katolikusok sérelmeit. A legsúlyosabb problémát abban látta, hogy a primás házassági törvényjavaslatát a protestánsok tervszerűen támadják, amivel szemben a kormány nem tesz semmit. Ráadásul a protestáns felekezetek gyűlésein éles katolikusellenes támadások történnek állami funkcionáriusok jelenlétében. A szerző szerint a „kisebbségek”, tehát a nem katolikus felekezetek egyoldalúan tájékoztatták a kormányt az ország hangulatáról, ezért végre a katolikusoknak is hallatni kell a hangjukat.¹⁷⁷ Bangha Béla egy katolikus gyűlésen még tovább ment, amikor kijelentette: az, hogy a primás házassági törvényjavaslatára nem érkezik válasz, a lekezelés jele, amit a katolikusok nem tűrhetnek el tovább.¹⁷⁸

A *Nemzeti Újság* új szerepfelfogása lényegében azon a liberális alapelveken nyugodott, amely a sajtót a hatalom fő ellenőrzőjének tekinti. A lap publicisztikáiban ez a fajta újságírói öntudat jól tetten érhető. Amikor február közepén a NEP képviselőinek értekezletén sajtóreformot sürgettek a közéleti hang eldurvulására hivatkozva,¹⁷⁹ a *Nemzeti Újság* szerzője lelkesen támogatta a „sajtóer-

172 Szabad önkormányzatokat. *Nemzeti Újság*, 1936. január 5. 1–2.

173 Ezt jól érzékelteti, hogy a lap elemzést is közölt a kormánypárt kártékonynak tartott tagjairól. A *Nemzeti Újság* publicistája szerint ide tartoztak az ifjak, akikben csak a tettvágy van meg, de képzettség, tapasztalat, szerénység nem. Az állásvadászok, akik csak saját karrierjükre gondolnak. Az összeesküvők, akik mindig az aktuális hatalom letörésére vágyanak. A félművelt országmegváltók, akik vakon bíznak könyvekből összeszedett, inkoherens programjukban. Akik ülnek mögötte. *Nemzeti Újság*, 1936. február 16. 1–2.

174 Fejet a fiatalságnak. *Nemzeti Újság*, 1936. január 24. 2.

175 „A legnehezebb időket éljük.” Zichy János beszéde a Nemzeti Összetartás Társasköre közgyűlésén. *Nemzeti Újság*, 1936. január 21. 4.

176 Közi-Horváth József (1903–1988): győri egyházmegyei pap, a Dunántúli Hírlap szerkesztője, 1935–1939 között az Actio Catholica országos titkára.

177 Közi-Horváth József: Régen fájó sebek. *Nemzeti Újság*, 1936. január 5. 5.

178 „Borzasztó kettős lelkeségre rendezkedtek be az emberek!” Föltűnést keltő beszédek az A. C. váci nagygyűlésén a forradalmakról, a diktatúrákról, a totalitásról és a többi időszerű kérdésről. *Nemzeti Újság*, 1936. január 8. 5.

179 A NEP sürgeti a sajtóreformot. *Nemzeti Újság*, 1936. február 19. 5.

kölcselenségek” (például a szexuális tartalmú hirdetések) visszaszorításának igényét, ami a katolikus sajtómozgalom régi követelése volt. Ugyanakkor határozottan tiltakozott az önkényes jogalkotás szándéka ellen, mert úgy vélte, hogy a tervezett szigorítás valódi célja a sajtó megfélemlítése, hogy az önként lemondjon a közélet ellenőrzésének jogáról.¹⁸⁰

A KSV vezetői a politikai irányváltás végrehajtása után, 1936 februárjában beszámolót intéztek a püspöki kar tagjaihoz. Az iratból úgy tűnik, hogy levonták a tanulságokat a decemberi sajtóankét egyházi résztvevőinek hozzászólásából, a püspököket ezért a katolikus értékrend képviselőjének fokozott igényével igyekeztek meggyőzni. A Zichy János és Baranyay Lajos által aláírt levél szerint a korábbi években is mélyen átéreztek a helyzet súlyát, „amikor a lapokat politikailag színtelenül kellett előállítaniuk, és tartózkodniuk kellett a közéleti állásfoglalástól”. Egyházpolitikai, közéleti ügyekre kellett szorítkozniuk, illetve legfeljebb arra vállalkozhattak, hogy válaszoljanak a protestáns támadásokra. A katolikus társadalom ezért joggal kifogásolta a lapok apolitikáltságát, és a KSV munkatársai tudták, „hogy ez a kérdés leküzdhetetlen akadályt jelent” a lapok terjesztésében. Ezzel a stratégiával szakítottak 1936 januárjában, amikor elkötelezték magukat a valódi ellenzékiesség mellett, ám „a magyar katolicizmus majestetikus nagyságához és hatalmi pozíciójához” tartva magukat, „a kritikát hűvös és fölényes nyugalommal” gyakorolják. A vállalat fő céljának azt tartották, hogy a *Nemzeti Újság* a magyar középosztály lapjává váljon, és legalább 12 ezer új előfizetőt akartak szerezni. Azonban tisztában voltak vele, hogy ehhez le kell gyűrni a megszokást és a rossz hírnevet, hiszen sok katolikus találta úgy, hogy „a *Nemzeti Újság* unalmas lap, ultraklerikális lelkek számára készült orgánium”, elterjedtsége pedig ennek következtében „abszurd alacsony” volt¹⁸¹ – a lapot Székesfehérváron például mindössze 233, az egész székesfehérvári egyházmegyében pedig csupán 990 példányban járatják.¹⁸² Ezért azt kérték, hogy a püspök hallgassa meg a helyi viszonyokat jól ismerő plébánosokat, majd adjon tanácsot a KSV-nek, hogy milyen módszerrel lehetne elősegíteni a lap terjesztését.¹⁸³

1936 márciusában a püspöki kar ismét foglalkozott a vállalat helyzetével. A primás Czapik információi alapján arról számolhatott be, hogy a gazdálkodás terén nem történt jelentősebb változás, viszont a lapok tartalma örömdetesen átalakult, katolikus szelleművé vált – bár akadtak olyan olvasók, akik sokallták a változásokat.¹⁸⁴ A sajtóügy kiemelt fontosságát jelzi, hogy a püspökök Czapi-

180 A közéleti hang. *Nemzeti Újság*, 1936. február 19. 1.

181 SzfvPL 7122 a KSV a püspöknek, 1936. február 14.

182 SzfvPL 7122 Zichy János a püspöknek, 1936. február 18.

183 SzfvPL 7122 a KSV a püspöknek, 1936. február 14.

184 Egy olvasó egyenesen a primást kereste fel kifogásaival. Eszerint a *Nemzeti Újság* túl sok valóságos cikket közölt, valamint kiabálóan legitimista, sokszor túlzottan kormánypárti volt. Úgy vélte, hogy át kell alakítani a lapot, hogy az politikailag független legyen, és csak finoman, a sorok között képviselje a katolikus világnézetét, a taktika érdekében pedig ajánlatos keresztény és nemzeti orgániumként hirdetni, de a „sorok között” maradjon katolikus. EPL Cat. D/c/1164-1936. Cser Imre állami középiskolai tanár a primásnak 1936. április 8.

kot szóban is meghallgatták, és javaslata nyomán eldöntötték, hogy az egyház ezentúl kamatmentes kölcsön formájában adja a szokásos támogatást, valamint utasították a KSV-t, hogy készítsen pontos költségelőirányzatot. A püspöki kar emellett elhatározta, hogy erkölcsi támogatást ad a propagandának, és felhívja a papságot az ebben való közreműködésre.¹⁸⁵

Néhány főpap igen határozottan lépett fel: a győri püspök például személyesen irányította az Actio Catholica sajtószakosztályának propagandáját, Zichy Gyula kalocsai érsek pedig sajtóhónapot rendelt el egyházmegyéjében a *Nemzeti Újság* javára.¹⁸⁶ A támogatás azonban nem volt korlátlan, amit jól jelez, hogy a püspökök elvetették a Kapos menti Katolikus Ifjúsági Sajtóegyesület¹⁸⁷ javaslatát. Ez a program sokkal erőteljesebb beavatkozást jelentett volna: eszerint például a hittankönyvek mellékletében fel kellett volna sorolni a katolikus lapok listáját a kiadóhivatal címével és előfizetési árával együtt, valamint a továbbiakban nem lehetett volna egyházközségi vezető az, aki nem járat katolikus lapot.¹⁸⁸

Az Actio Catholica vezetésével tehát 1936 folyamán élénk propaganda bontakozott ki a KSV mellett. A vállalat eredetileg 50–60 embert akart hivatásos akvizitőrként alkalmazni, de erre végül nem került sor, mert felismerték, hogy a feladatra kevesen lennének alkalmasak. Ezért csak a sűrűbben lakott helyekre küldték ki munkatársaikat.¹⁸⁹ A propagandamunka azonban még így is jóval erőteljesebb volt a megszokottnál. Széchenyi György,¹⁹⁰ a külön utakat járó *Korunk Szava* című folyóirat szerkesztője szerint

„az ország egész területén, minden valamire való helyen, de mindenesetre minden vidéki gócpontban sajtógyűléseket tartottak, ahol azt lehet mondani – és ezt én adott körülmények között nem is helytelenítem – majdnem terrorisztikusan léptek fel újságelőfizetések szerzése érdekében”.

Az intenzív propaganda feszültségeket keltett a katolikus lapkiadók körében, hiszen sok lap, például a *Korunk Szava*, nem részesült annak előnyeiből.¹⁹¹

A reklámkampány ugyanakkor a *Nemzeti Újság* esetében nem járt különösebben látványos eredménnyel, hiszen egy év alatt összesen 1600 új előfizetőt sikerült a számára szerezni¹⁹² – jóval kevesebbet a tervezettnél. Az *Új Nemzedék* esetében viszont, ahogyan látni fogjuk, a kép sokkal összetettebb, hiszen arra is tekintettel kell lennünk, hogy 1936-ban megjelent a kormánypárti konkurencia, amely komolyan veszélyeztethette a lap pozícióit.

185 BEKE (1992, II. kötet): 105.

186 10.000 új előfizetőt a *Nemzeti Újságnak! Sajtószemle*, 1936/1. 1.

187 Ezt már 1933-ban belügyminiszterileg jóváhagyott egyesületként említették, székhelye Nagyberki volt, tagjai a katolikus sajtó terjesztésére vállalkoztak. *Hírek. Sajtószemle*, 1933. február. 2.

188 BEKE, (1992, II. kötet): 114.

189 SzfvPL 7122 a KSV a püspöknek, 1936. február 14.

190 Széchenyi György, gróf (1889–1938): jogász, politikus, a Központi Sajtóvállalat egyik alapítója volt, 1931-ben megalapította a *Korunk Szava* című folyóiratot, amely demokratikus színezetű, haladó katolikus álláspontot képviselt.

191 EPL Cat. 56/123-1937. Széchenyi György a prímásnak, dátum nélkül.

192 EPL Cat. D/c/3090-1936. Czapik Gyula jelentése 1936. szeptember 30.

7. A KSV-lapok és az Esti Újság konkurenciáharca

1936 nyarán a KSV lapjainak politikai állásfoglalását három tényező befolyásolta: a legitimisták aktivizálódása, az új kormányzati dömpinglap kiadása és Gömbös Gyula súlyos betegsége. Utóbbi már májusban közismertnek számított a fővárosban,¹⁹³ olyannyira, hogy a beavatottak körében az utód keresése is napirenden volt.¹⁹⁴ Az ingatag helyzetben a kormánypárt „centruma” és szélsőségei külön szervezkedésbe kezdtek.¹⁹⁵ Ennek következtében megszaporodtak a botrányos kiszivárogtatások, amelyeket a sajtó, így a *Nemzeti Újság* is előszeretettel tárgyalt. Ilyen volt például a NEP bizalmas dossziéit kezelő munkatársának az esete, aki részletesen beszámolt arról, hogy a központban milyen nyilvántartást vezetnek a párt tagjairól és a köztisztviselőkről. Ebben még azt is rögzítették, hogy kivel barátkoznak, milyen lapot olvasnak, mennyit isznak, kinek udvarolnak az érintettek.¹⁹⁶ Az *Új Nemzedék* az ügyre egy karikatúrával reagált, amely egy kihalt utcán sétálgató és olvasó férfit ábrázolt, akit titokban egy detektív figyel. A szöveg: „Megvan a bűntény, mint sejtettem, ellenzéki lapot olvas...”¹⁹⁷

A legitimista politika 1936-ban újra erőre kapott. A királpártiak már az előző évben megkezdték a Habsburg-restauráció melletti kampányukat,¹⁹⁸ ami a sajtóban is jól tetten érhető,¹⁹⁹ 1936 elején pedig Ottó főherceg arra kérte hazai támogatóit, hogy belső ellentéteiket elsimítva fokozzák a restaurációs propagandát.²⁰⁰ A Gömbössel szembeni ellenzéki és a királpártiság gyakran összefonódott a legitimisták közéleti megnyilvánulásaiban – és így a KSV-lapok hasábjain is: 1936 júliusában terjedelmes beszámolót közöltek gróf Sigray Antal²⁰¹ egy politikai gyűlésen tartott beszédéről, ahol a szónok az ellenzéki politikusok egységes tiltakozásának tulajdonította, hogy a népet nem sikerült a külföldi mintájú diktatúra előtti meghajlásra kényszeríteni. Úgy vélte, hogy Magyarországot elsősorban a náciizmus és a „bolsevista köntösben jelentkező

193 GERGELY (2004): 474.

194 ORMOS (2000): 453. A miniszterelnök betegsége a kormánypárton belül is elindította ez erjedési folyamatokat, és a szélsőségek hangjának erősödését eredményezte. LÁZÁR (1995): 233.

195 GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között* (szerk. PAÁL Vince). Budapest, Osiris, 2000. (Millenniumi Magyar Történelem) 273.

196 *Nemzeti Újság*, 1936. július 5. 4.

197 A mellékutca titka. *Új Nemzedék*, 1936. július 8. 4.

198 GERGELY (2004): 415.

199 Jól jellemzi a változást, hogy 1935 karácsonyán – 1932-vel ellentétben – a *Nemzeti Újság* nem a kormánytagok, hanem az emigráns királyi család ünnepéről számolt be. Az imázscikkből kiderül, hogy a kis főhercegnők darabonként gyűjtöttek össze két kiló cukorkát, amit Budapestre küldtek, a Belgiumban élő magyar munkanélkülieknek pedig saját kezűleg készített ruhákat ajándékoztak. Etelka főhercegnő, hogy bebizonyítsa kétkedő tanárának a magyar irodalom létezését, iskolai dolgozatot írt, amihez a királyné franciára fordított Arany- és Petőfi-verseket mellékelte. A királyi család karácsonya. Hogyan ünneplik a szentestét Steenockerzeelben? *Nemzeti Újság*, 1935. december 25. 9.

200 KARDOS (1998): 211.

201 Sigray Antal, gróf (1879–1947): politikus, 1920–1939 között parlamenti képviselő, 1934-től Habsburg Ottó megbízásából a hazai legitimista mozgalom vezetője.

pánszlávizmus” veszélyezteti, amivel szemben a törvényes magyar királyság helyreállítása a legjobb védelem.²⁰²

A harmadik fontos tényező a kormányzat újabb dömpinglapjának megjelenése volt, amelyet délutáni lapnak szántak, tehát attól lehetett tartani, hogy komoly konkurenciát jelent majd az *Új Nemzedék* számára.²⁰³ A délutáni kormánylap létrehozása tulajdonképpen már 1935 tavaszától napirenden volt, hiszen Bethlen István kormánypártból való kilépésével a 8 *Órai Újság* is elveszett a hatalom számára. A miniszterelnökségi sajtóalap így megszabadult ugyan havi 15 ezer pengő kiadástól, de a délutáni lap hiánya nagy hátrányt jelentett a propaganda szempontjából.²⁰⁴ Miután – mint korábban láthattuk – az *Új Nemzedék* átvételéhez fűződő terveket elejtették, hozzá kellett látni az új lap előkészítéséhez,²⁰⁵ amely végül *Esti Újság* néven jelent meg 1936. július 28-án, Hubay Kálmán irányításával. A programadó vezércikk alig leplezett antiszemita közhelyekkel határozta meg az orgánum célját: arról írt, hogy az utcán a rikkan-csok révén csak egy bizonyos csoport hangja hallható, amelynek tagjai „idegenek”, és „hatalmas érdekeltségekhez” tapadnak. Az *Esti Újság* az „idegenekkel” szemben kívánt az „új Magyarország” képviselőjeként fellépni. A magyarság a lap interpretációja szerint a parlamenti választások során megtalálta a megújulás útját, azóta pedig megszállta a hídfőket, meghódította a szellemi irányítás bástyáit, és úr akar lenni az élet minden területén. A lapot példányonként hat fillérért árusították.²⁰⁶

A konkurencia megjelenésére a KSV lapjai azonnal erőteljes ellenkampány indításával reagáltak, meglehetősen nyílt utalásokat téve a politikai háttérre.²⁰⁷ Zichy János gróf egy interjújában a dömpinglap elindítását méltánytalan lépésnek nevezte, arra hivatkozva, hogy a kormányfő betegségének idejére az ellenzék önkéntes „fegyverszünetet” vállalt, amit azonban a kormányoldal (vagy annak egy része) nem értékelt, sőt, a dömpinglap megindításával maga kezdett offenzívába.²⁰⁸

202 „Ha nem rendezik a Dunavölgyét, Ausztria és Magyarország hadszíntérré lesz!” Gróf Sigray Antal beszéde az osztrák és magyar restaurációról. *Új Nemzedék*, 1936. július 7. 8.

203 Ez egyébként Gömbös egyik szívügyének számított: amikor május végén Antal István meglátogatta a balatonfüredi szanatóriumban, Gömbös hosszan kérdezgette az *Esti Újság* előkészítéséről. GERGELY (2004) i. m. 476.

204 GERGELY (2004): 393.

205 Antal megemlíti emlékirataiban, hogy a lap létrejöttét hosszas tervezés előzte meg, azonban nem szól a KSV-vel folytatott tárgyalásokról. ANTAL (2004): 285.

206 Lüktet az élet. *Esti Újság*, 1936. július 28. 1.

207 Antal emlékirataiban beszámol róla, hogy az *Esti Újság* megjelenését az ellenzéki sajtó nagy ellenszenvvel fogadta, de csak az ekkor Bethlen István fia, Bethlen András által vezetett 8 *Órai Újság* reakcióit elemzi részletesebben. ANTAL (2004): 286.

208 A gróf nyilatkozata szerint „Különös játék folyik ekörül az új sajtótermék körül. Vagy benne van a dologban a miniszterelnök úr keze, és ebben az esetben ki kell jelentenem, hogy ez velünk szemben méltánytalan, vagy nincsen benne, akkor pedig egyszerűen érthetetlen. Ez az én mentalitásomba egyáltalán nem fér bele. Ez utóbbi esetben egy belső bomlás jelének kellene ezt tekinteni.” A világeszmék nagy összecsapásáról, a magyar belpolitika tévútjairól, a kormánypárt egy részének különös játékáról, az alkotmány és a totalitás kérdéseiről és Gömbös miniszterelnökről nyilatkozik gróf Zichy János, a kereszténypárt vezére. *Az Est*, 1936. augusztus 1. 4.

Az ellenkampányban az *Új Nemzedék* egyik szerzője azzal vádolta az *Esti Újságot*, hogy kizárólag propagandaszervezőként működik: a hatalom birtokosai azért hozták létre, mert fel kellett ismerniük, hogy a NEP politikájának nincsen talaja a magyar lélekben. Az *Új Nemzedék* hangsúlyozottan a jobboldalról emelt szót az új sajtótermék ellen, amely „a NEP-szervezkedés sajnálatosan közismert módszereit újságpapírosra váltva, éket ver magyar és magyar közé”. A cikk szerint a KSV-nek nincsen kétsége afelől, hogy a terjedelmes és olcsó déli lapot az *Új Nemzedék* pozícióinak gyengítésére hozták létre.²⁰⁹ A *Nemzeti Újság* kommentárja a felekezeti szempontokat helyezte előtérbe: eszerint az *Esti Újság* megindítása – ami az *Új Nemzedék* befolyásának elismerését jelenti – éles ellentétben áll a kormány hivatalos, katolikuspárti állásfoglalásaival. Nem mellékesen, az *Esti Újság* példátlan dömpingáron kel el, közpénzekből, ami „alig összeegyeztethető” a fair play szellemével.²¹⁰

A KSV szerkesztőségeiben árgus szemekkel figyelték a konkurens lapot, hogy azonnal lecsapjanak a támadható szakmai hibákra – az alkalomra nem is kellett sokáig várniuk. Az *Esti Újság* első száma ugyanis hírt adott arról, hogy a Balatonon felborult egy vitorlás, és a balesetben öt osztrák állampolgár életét veszítette. A hírt állítólag sok osztrák orgánum is átvette. Az *Új Nemzedék* munkatársa erre körbetelefonálta a hatóságokat, és gyorsan kiderítette, hogy a hír kacsa, az MTI pedig szintén megcáfolta a jelentést. Az *Új Nemzedék* csipős kommentárja szerint tehát a konkurens lap tevékenysége „sikeres balatoni ellenpropagandával, a remekül megszervezett balatoni mentőszolgálat rossz hírbé hozásával” kezdődött. A dömpinglap első száma emellett egy gyógyszeresere miatt bekövetkezett kórházi halálesetről is beszámolt, ám ez a hír is hamisnak bizonyult. Az *Új Nemzedék* ezek után joggal figyelmeztette konkurensát, hogy

„éppen a keresztény újságírás nem mehet odáig semmiféle rejtett politikai cél kedvéért és neki ellenszenves intézménnyel szemben sem, hogy valótlanúságot írjon a propaganda kedvéért [kiemelés az eredetiben].”²¹¹

A KSV-lapok hangvételét később is a maró gúnny jellemezte. A *Nemzeti Újság* szeptember elején az *Esti Újság* postai úton terjesztett reklámcéduláját kritizálta, amely szerint terjesztőit a nagytőke megbízásából „terrorizálták”, ezért az árusok nem árulták, sőt eldugták a lapot. A kommentár szerint a kormánylap munkatársai a kitalált terror meséjével akarták leplezni, hogy a dömpingsajtó az alacsony ár ellenére sem kell a közönségnek.²¹² Az ellenkampány ráadásul tekintélyes támogatót is fel tudott vonultatni a kormányzó testvérének, Horthy István tábornoknak a személyében, aki interjút adott az *Új Nemzedék*nek. Szavai

209 Két üzenet. *Új Nemzedék*, 1936. július 28. 1.

210 Itt a kormány új dömpinglapja. A NEP-totalitás politikájának fölvonulása a katolikus sajtó ellen. *Nemzeti Újság*, 1936. július 28. 5.

211 Szenzációk, melyek fél napig sem élnek. *Új Nemzedék*, 1936. július 29. 3. 7. Az *Esti Újság* szakmai hozzáállásához érdekes adalék, hogy az MTI a balatoni tragédia hírét, amely más lapokban is megjelent, már július 27-én, tehát egy nappal korábban megcáfolta. MNL-OL K 428 a sorozat. MTI Napi hírek. 1936. július 27. 29.

212 A terrorizált NEP-hatalom. *Nemzeti Újság*, 1936. szeptember 5. 6.

szerint az *Esti Újság* csak az állam pénzének pocsékolására jó. A tábornok – aki nem kedvelte Gömböst, mivel attól tartott, hogy testvérének helyére pályázik – ezután kijelentette: „Szerintem azonban már ez sem segít sokat, és egyszer ennek a rendszernek is vége lesz és egy más politikai éra váltja fel a jelenlegi kormányzatot [kiemelés az eredetiben].”²¹³

Az *Esti Újság* és a mögötte álló kormányzati tényezők természetesen válasszoltak a kihívásra. Az ellencsapás fő érvét az jelentette, hogy a KSV és a katolikus politikusok az alkotmányvédelem jelszavával összefogtak az ellenzékkel, köztük a liberálisokkal, ezzel mintegy elárulva a keresztény politika zászlaját. Ezt a felfogást jól szemlélteti a dömpinglap egyik karikatúrája, amelyen egy alak, a kisgazdapárti Eckh[ardt Tibor²¹⁴] a csizmájába gyömöszöl egy apró figurát, Zichy J[ános]t, aki ezt mondja: „Tyűh, de milyen mélyre sülyyedtem.”²¹⁵

Ugyanennek a kommunikációs stratégiának a jegyében Antal István közvetlenül is felszólította a keresztény párt politikusait, hogy a liberálisokkal való összefogás helyett álljanak a jobboldalra. A *Nemzeti Újság* válasza szerint az államtitkár nyitott kapukat döntet, a katolikusok azonban nem fogadják el a kormány kizárólagosságigényét a jobboldalon. Éppen Antal ne tudná, hogy „a NEP sajtópolitikája legutóbb is éppen a katolikus sajtó létét próbálta megtámadni, miután másképpen nem tudta birtokába ragadni?” – tették fel a kérdést, amivel az *Új Nemzedék* átvételének csak nemrég meghiúsult tervére utaltak.²¹⁶ Egy másik publicisztika azt hangsúlyozta, hogy a KSV lapjainak írásai a keresztény tömegek álláspontját tükrözik. Az egységes keresztény-nemzeti front hiányáért a Gömbös-politikát tette felelőssé, mivel a NEP nem összefogást, hanem meghódolást követelt a többi jobboldali párttól.²¹⁷

Az *Esti Újság* politikai kampányában emellett a legitimizmus megtorpanását is igyekezett kihasználni. 1936. július 11-én Németország és Ausztria egyezményt kötött egymással, amit – Magyarországon is – az Anschluss előkészítéseként értékelték.²¹⁸ Az *Esti Újság* szerint az egyezmény híre hidegzuhanyt jelentett Ottó főhercegnek, aki arra számított, hogy a restauráció a küszöbön áll. A lap jólétesültségét fitogtatva arról adott hírt, hogy Ottó jelentős kölcsönt vett fel egy olajmágnástól, hogy a francia közvélemény meggyőzésére kezdett sajtókampány költségeit fedezni tudja.²¹⁹ Két nap múlva pedig már arról számolt be, hogy a főherceg és tanácsadói akár nemzetközi szerződésben is készek lennének biztosítékot adni az osztrák revízióról való lemondásra. Ez pedig azt jelenti,

213 Horthy István lovassági tábornok nyilatkozik a kormány új lapjáról és az időközi választásról. *Új Nemzedék*, 1936. július 29. 3.

214 Eckhardt Tibor (1888–1972): politikus, országgyűlési képviselő, az Ébredő Magyarok Egyesülete, a Fajvédő Párt és számos más szélsőjobboldali szervezet vezetője, 1932 és 1940 között pedig a Független Kisgazdapárt elnöke volt.

215 Mélyponton. *Esti Újság*, 1936. augusztus 20. 7.

216 Furcsa változatok a Lehel kürtjén. Kiket vádol Antal István a liberalizmussal való szövetekezéssel? *Nemzeti Újság*, 1936. augusztus 18. 2.

217 Jobboldal és ellenzékiség. *Nemzeti Újság*, 1936. augusztus 6. 1.

218 KARDOS (1998): 223.

219 Nagy fontkölcsönt kapott Deterding olajkirálytól a Habsburg-család. *Esti Újság*, 1936. augusztus 5. 1–2.

hogy a magyar restaurációról már nem is álmodnak, hiszen ők is tudják, még a magyar arisztokraták sem mernék bejelenteni, hogy Ottó a revízió feláldozásának árán akar Magyarország királya lenni.²²⁰ Ezekre a cikkekre a KSV-től nem érkezett reakció, ami arra enged következtetni, hogy a helyzetértékelés lényegét nehezen lehetett volna hihetően megcáfolni.

A KSV lapjai viszont egy másik, méghozzá az adott helyzetben jóval nagyobb jelentőségű politikai üggyel revánsot tudtak venni konkurensükön. Augusztus végén a *Nemzeti Újság* számolt be arról a politikai körökben terjedő pletykáról, amely szerint Sztranyavszky Sándor,²²¹ Gömbös egyik közeli bizalmasa, a NEP radikális köreinek reprezentánsa lesz a következő miniszterelnök. A lap vezércikkírója az elképzelést „egyéni vágyalomnak” minősítette ugyan, de úgy vélte, hogy a híresztelés háttérében egy tudatosan felépített kísérlet rejtezik a kormányfő utódlásának befolyásolására. Ezért szükségesnek tartotta, hogy az egész katolikus közvélemény nevében tiltakozzon a jelölt ellen a „legáthidalhatatlanabb bizalmatlanság” alapján: Sztranyavszky alkalmatlan a feladatra, kinevezése tragikus lenne az egész országra, mivel „intézményes hadiállapot” jönne létre a kormány és a nemzeti közvélemény között.²²² A leleplező cikket hosszadalmas hírlapi polémia követte.²²³

Gömbös október 6-án bekövetkezett halála után egyébként a NEP szélsőségei még egy kísérletet tettek pozícióik javítására – és a KSV-lapok erről is részletesen beszámoltak. Sztranyavszky Sándor ezúttal a belügyminiszteri széket célozta meg, amiért az Országgyűlés elnökének posztjáról is kész lett volna lemondani.²²⁴ Marton Béla és számos képviselőtársa személyesen próbált meg nyomást gyakorolni a Darányi Kálmán vezetésével ülésező miniszteri értekezletre, Darányi azonban ragaszkodott ahhoz, hogy Kozma Miklós az új kormányban is megőrizze hivatalát.²²⁵

Antal István emlékirataiban arról ír, hogy a Gömbös Gyula halálát bejelentő délutáni lapok gyászkeretben jelentek meg.²²⁶ Ez azonban az *Új Nemzedék* esetében nem felel meg a valóságnak.²²⁷ A *Nemzeti Újság* pedig – amely egyébként szintén nem alkalmazott gyászkeretet – nekrológiájában igen kritikusan írt a kormányfőről, mint aki úgy gyakorolta a hatalmat, hogy az igazi nemzeti összefogás, „amelynek lelki előfeltételei pedig a magyarságban megletek volna

220 A revízió feláldozásával akartak restaurálni Stenockerzeelben. *Esti Újság*, 1936. augusztus 7. 9.

221 Sztranyavszky Sándor (1882–1942): politikus, 1926–1931 között a Belügyminisztérium államtitkára, majd 1932–1935 között a Nemzeti Egység Pártjának elnöke, 1935–1938 között a képviselőház elnöke.

222 „Az események központjában.” *Nemzeti Újság*, 1936. augusztus 28. 1–2.

223 Erről részletesebben I. KLESTENITZ Tibor: A rendes mederben javul a miniszterelnök állapota. A KSV-lapok, az *Esti Újság* és Gömbös Gyula utódlásának kérdése. *Médiakutató*, 2014/2, 87–95.

224 Legújabb fordulat: nem változik a kormánylista? *Új Nemzedék*, 1932. október 10. 1.

225 Délben kinevezés, délután eskütétel. Vereséget szenvedett a Marton-csoport. *Új Nemzedék*, 1932. október 13. 1–2. Az eseményről emlékirataiban Lázár Andor is beszámolt, aki szerint a kormánypárt szélsőséges csoportja Kozma kinevezését állítólagos zsidó származására hivatkozva akarta megakadályozni. LÁZÁR (1995): 238.

226 GERGELY (2004): 495.

227 Meghalt Gömbös Gyula. *Új Nemzedék*, 1936. október 7. 1.

– nem következhetett be”.²²⁸ A KSV publicistája a valódi összefogás megteremtéséhez – többek között – annak a sajtópolitikai gyakorlatnak a megszüntetését is szükségesnek látta,

„amely úgy szülte a lapokat, mint a házinyúl, és annyi pénzt pocskolt el a sajtódömpingre, amennyiből már nagyobb és nemesebb feladatok elvégzésére is jutott volna. Ezzel összefügg a közéleti hang módosítása: megszüntetése annak a rendszernek, amely közpénzen kitarított lapjait dühös macskaként ugratta mindenkinek az arcába, aki a kormány cselekedeteiről őszinte véleményt mondani merészelt.”²²⁹

A KSV orgánumai 1936 folyamán tehát valóban aktívan vettek részt a közélet formálásában, ezért a vállalat vezetői elégedetten nyugtázták tevékenységüket. Zichy János szerint lapjaik végre független hangon szólaltak meg, ami országszerte visszhangot váltott ki, és ez „évtizedek hosszú várakozásainak beteljesedését” jelentette. A KSV-lapok megnövekedett befolyásával vélte magyarázhatónak azt is, hogy sikerült a Sztanyavszky-féle miniszterelnöki kombinációt kiküszöbölni, „amely a magyar katolicizmusra felette hátrányos lett volna”.²³⁰ Czapik Gyula szintén pozitív mérleget vont. Kiemelte, hogy az *Új Nemzedék* szerkesztőségében eleinte nagyon tartottak az *Esti Újság* konkurenciájától, de végül nem csökkent a példányszám. A lapból átlagban száz-százöttezer darab kelt el, és hétvégeként a példányszám akár százhúszezerre is rúghatott. A *Nemzeti Újság* esetében pedig „a kormánnyal való összeköttetésének lazítása után kifejezésre juttatott, az előzőnél valamivel erősebb katolicitása és óvatos ellenzékiesség felé hajló kritikája a közhangulat és elterjedés szempontjából is előnyösnek bizonyult”.²³¹ Czapik emellett anyagi szempontból is kedvező fejleményekről adhatott hírt, hiszen a KSV-hez tényleg befolytak a Marsovszky által ígért összegek, így pontosan tudták fizetni a számlákat, sőt, az év végéig nyolcvanezer korona adósságot törleszthettek. Az ismeretlen forrásból származó hitel legjelentősebb következménye azonban szerinte az volt, hogy „a kormánytól való anyagi függetlenség a lapok szellemi irányában is kedvezően megnyilvánul”, ami elősegítheti terjedésüket.²³²

8. Összegzés

A KSV tevékenységét Gömbös Gyula miniszterelnökségének éveiben kis túlzással egyetlen nagy központi dilemma, a katolikus politikai-közéleti identitás felvállalásának mibenléte határozta meg. A klérus jelentős része, ahogyan az az egyházi folyóiratok cikkeiből, Bangha Béla és Czapik Gyula jelentéseiből, valamint a püspöki kar állásfoglalásaiból kiderül, egyre nagyobb elégedetlen-

228 Gömbös Gyula temetése szombaton délelőtt lesz az Országház kupolacsarnokából. *Nemzeti Újság*, 1936. október 7. 1.

229 A keresztény és nemzeti közvélemény egységesen követeli. *Új Nemzedék*, 1936. október 9. 3.

230 EPL Cat. D/c/3090-1936. Zichy János a primásnak 1936. szeptember 17.

231 EPL Cat. D/c/3090-1936. Czapik Gyula jelentése 1936. szeptember 30.

232 BEKE (1992, II. kötet): 128.

séggel olvasta a KSV indifferensnek, a katolicizmus szellemiségétől távol állónak ítélt cikkeit, és a vállalat „rekatolizálását” követelte, vagyis az alapítók által 1918-ban kitűzött célok következetes képviselését, a határozottabban egyházas hangvétel érvényesítését várta volna el.

A problémakör másik tényezője a kormánytámogatás kérdése volt: bár a hierarchia, a legitimista mozgalom vezetői, illetve a KGSZP vezeterei felismerték, hogy Gömbös kormányzása távlatilag komolyan veszélyeztetni érdekeiket, ellenzékiességük mégis sokáig igen mérsékelt keretek között mozgott. A KSV esetében az ellenzéki hangvétel eleinte rendkívül visszafogottan jelentkezett, aminek az elsődleges oka (a vezetők tanácsstalanságán kívül) a komoly anyagi megkötöttség volt. Bár a KSV publicisztikájában időről időre történtek kísérletek az elvi ellenzékiesség felvállalására, ahogyan például a KGSZP ellenzéki bevonulása vagy az 1935-ös választási kampány példája mutatja, ezek azonban rendkívül erőtlén próbálkozások voltak, amelyek nem jártak tartós hatással: a vállalat működését a hercegprímás megbízásából vizsgáló Czapi Gyula ezért vélhette úgy még a választásokat követően is, hogy a vállalat lapjai burkoltan bár, de kormánypártiak.

A fordulat csak 1936 elején következett be, amikor a tisztázatlan eredetű hitel hosszabb távra megoldotta a vállalat finanszírozási problémáit: a KSV ekkortól látványosan bírálni kezdte a Nemzeti Egység Pártját, amiért az a független társadalmi szerveződések és az államigazgatás egyes intézményeit a párt kereteibe kívánta kényszeríteni. A KSV formailag csak a „túlzásokat”, a kormányfőt téves irányba befolyásoló „rossz tanácsadókat” támadta ugyan – a beavatottak számára azonban nyilvánvaló volt, hogy a tanácsadók – köztük a sajtópolitikát irányító Antal István –, valójában Gömbös intenciói szerint jártak el. A vállalat lapjai ezzel mintegy Serédi Jusztinián hercegprímás elvi útmutatását követték, aki a keresztény értékek nevében ítélte el a szervilis magatartásformákat kikényszerítő politikát. Igen feltűnő, hogy a váltás, ami ezúttal tartósnak bizonyult a KSV publicisztikájában, időben egybeesett azzal az offenzívával, amelyet a kormánypárt konzervatív politikusai indítottak Gömbös törekvéseinek leszerelésére – és a fellépés eredménnyel is járt. A vállalat lapjai később a miniszterelnök utódlásának kérdésében is igen aktívan léptek fel, és hozzájárultak ahhoz, hogy a kormánypárt szélsőséges csoportjának törekvései megüsdüljenek.

A KSV tehát 1932 és 1936 között a mérsékelt kormánypártiság alapjáról²³³ a határozott Gömbös-ellenesség álláspontjára jutott, és összességében alkalmasnak bizonyult arra a célra, amelyért alapítói eredetileg létrehozták, tehát arra, hogy megvédje az egyház érdekeit az állam beavatkozási kísérleteivel szemben. A vállalat 1936-ban már tagadhatatlanul fontos szerepet játszott a katoli-

233 Még a legfrissebb szakirodalomban is előfordul az a felfogás, amely az 1930-as évek elejének Új Nemzedékét szélsőjobboldali lapnak tartja. GYURGYÁK János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány.* Budapest, Osiris, 2012. 46. Ez a minősítés (amely egyébként az 1920-as évek elején megjelenő lap esetében teljesen helytálló) erre a korszakra a leírtak tükrében nem tűnik elfogadhatónak.

kus egyház által a gömbösi offenzíva ellen indított küzdelemben.²³⁴ Igen feltűnő továbbá, hogy 1936-ban az *Új Nemzedék* a jelek szerint könnyedén állta a – részben a KSV esti lapjának gyengítésére – újonnan létrehozott *Esti Újság* konkurenciáját, és úgy tűnik, hogy riválisa az induláskor szakmai szempontból nem volt versenyképes vele. Ez pedig, legalábbis részben, az *Esti Újság* vonatkozásában annak a szakirodalomból ismert nézetnek²³⁵ az újragondolására, illetve árnyalására ösztönözhet, amely szerint Gömbös dömpinglapjai jelentős közvélemény-formáló hatással rendelkeztek.

---

²³⁴ Erről részletesebben I. SPANNENBERGER–VONYÓ (2007): 155–161.

²³⁵ GERGELY (2004): 266.; ORMOS (2000): 454.

